

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΦΩΚΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Σ Ε Λ Ι Δ Ε Σ

ΑΠ' ΤΗ ΦΩΚΙΔΑ

ΑΜΦΙΣΣΑ
1980

Ἐκδίδεται κάθε τρίμηνο ἀπ' τὴν

Ἑταιρεία Φωκικῶν Μελετῶν

Ἀμφισσα, Πανουργιά 1

Τεύχος 13, Ἰανουάριος - Μάρτιος 1980

Ἑπεύθυνος γιὰ τὴν ὅλην: Δημήτρης Ἰωάν. Κολοβός

Ἡπείρου 16, Ἀθῆναι — Τηλ. 82.17.743

Ἑπεύθυνος τυπογραφείου: Γεώργιος Μπρουζιώτης

Κωλέττη 4 - Ἀθῆναι - Τηλ. 360.38.20

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Γεώργιος Κουτσοκλένης, πρόεδρος Ε.Φ.Μ.

Ἰωάννης Λακαφώσης, ἀντιπρόεδρος Ε.Φ.Μ.

Ἰωάννης Πάλλας, γραμματεὺς Ε.Φ.Μ.

Εὐγενία Γερολυμάτου, ταμίας Ε.Φ.Μ.

Νικόλαος Δρόλαπας, ἔφορος Ε.Φ.Μ.

Ἰωάννης Ἀγουρόπουλος

Ἰωάννης Ἀναγνωστόπουλος μέλη Δ.Σ. τῆς Ε.Φ.Μ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

—Ἐπικαιρότητες Δ.Ι.Κ.	Σελίς	1/369
—Ἀλέξανδρος Δελμούζος, τοῦ Ἰωάν. Ἰω. Πάλλα	»	5/373
—Κωστούλα Μητροπούλου, τοῦ Δρόσου Κραδαρτόγιαννου	»	11/379
—Ὁ Ἀγνωστος τοῦ '21, τοῦ Δωριέα	»	15/383
—Ἀποκριάτικες ἐκδηλώσεις — Ἔθιμα καὶ ἐκδηλώσεις πρὸ τοῦ Πάσχα, τοῦ Τάσου Μ. Φιλιππόπουλου ...	»	18/386
—Φόρος Τιμῆς ...	»	24/392
—Μιά μέρα στὸ χωριό, τοῦ Μήτσου Ἐλατου	»	27/395
—Ἀπ' τὴ δραστηριότητα τῆς Ἑταιρείας	»	32/400

ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΕΣ

‘Απ’ ὅσα ὁ Ταχυδρόμος μᾶς φέρνει

‘Ο συμπατριώτης μας Τάσος Φιλιππόπουλος, δάσκαλος, Πάτρα, μᾶς γράφει :

«.....»

Τὰ Χριστούγεννα πού ἐπισκέφτηκα τὴ γενέτειρα (Τρίκορφο Δωρίδος) εἶχα τὴν εὐχάριστη ἐκπληξη νὰ γνωρίσω ἀπὸ τὸ 12ο τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ σας τὴν ὑπαρξὴ τῆς Ε.Φ.Μ. καὶ νὰ νοιώσω πατριωτικὴ συγκίνηση καὶ περηφάνεια. "Εστω καὶ μὲ καθυστέρηση ἐπιτρέψτε μου νὰ ἐκφράσω τὰ θερμὰ συγχαρητήριά μου γιὰ τὴν ἴδρυση τῆς Ε.Φ.Μ. καὶ γιὰ τὸ ἔργο πού μέχρι στιγμῆς ἔχει ἐπιδείξει.

Εἶναι ἀξιέπαινη ἡ προσπάθεια ὅλων σας γιὰ τὴ μελέτη, ἀναζωγόνηση καὶ προβολὴ τοῦ Φωκικοῦ πνεύματος καὶ πιστεύω, ὅτι τὰ πνευματικὰ τέκνα τῆς Φωκίδας, ὅπου κι' ἂν θρίσκονται, θὰ σᾶς συνδράμουν μὲ κάθε τρόπο.

Σὰν ἐλάχιστη προσφορὰ στὸ πνευματικὸ σας ἔργο, σᾶς στέλνω ἓνα ἀνάτυπο τοῦ βιβλίου μου «Λαογραφικὰ Τρικόρφου Δωρίδος», ἀπὸ τὸ ὁποῖο μπορεῖτε νὰ ἀναδημοσιεύσετε ὅ,τι εἶναι ἐπικαίρο ἢ ὅ,τι κατὰ τὴ γνώμη σας συμβάλλει στὴν πραγματοποίησιν τῶν σκοπῶν τῆς Ε.Φ.Μ.

.....»

Εὐχαριστοῦμε τὸν ἐκλεκτὸ συμπατριώτη μας γιὰ τὰ καλὰ του λόγια καὶ γιὰ τὴν ἄδεια ἀναδημοσίευσης κειμένων ἀπ' τὸ βραβευμένο ἀπ' τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν βιβλίον του.

Γιὰ τὸ ἄλλο θέμα πού μᾶς γράφει θὰ ἐπανέλθουμε.

Σχολιάζοντας τὰ γεγονότα

1.— Στὸν ἀπολογισμὸ δραστηριότητος καὶ πεπραγμένων τοῦ ἔτους 1979, πού ἔκανε στὴ Γενικὴ Συνέλευση τῆς Ἑταιρείας (27.1.80) ὁ πρόεδρος τοῦ Δ.Σ. διαβάζουμε :

«.....»

Τὸ σημερινὸ Δ. Σ. ἀνέλαβε τὰ καθήκοντά του πρὶν ἓνα χρόνο, ὅ-

στερα από ἀρχαιρεσίες πού ἔγιναν στίς 14.1.1979.

Στό χρόνο πού πέρασε ἔχουμε νά παρουσιάσουμε τὰ παρακάτω ἐπιτεύγματα :

1.— Ἐπεκτείναμε κατὰ τρεῖς αἵθουσες τὸ Λαογραφικὸ Μουσεῖο Φωκίδας καὶ τὸ πλουτίσαμε μὲ ἀρκετὰ ἀκόμα ἐκθέματα, πού, κυριολεκτικά, ἀποκτήσαμε.... ζητιανεύοντας.

2.— Συνεχίσαμε τὴν ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ «Σελίδες ἀπ' τὴ Φωκίδα», πού, ὅπως μᾶς βεβαιώνουν ἄνθρωποι πού εἶναι σὲ θέση νὰ γνωρίζουν, παρουσιάζεται διαρκῶς βελτιούμενο.

3.— Στίς 7.2.79 τὸ Δ.Σ. τῆς Ἑταιρείας συσκέφθηκε μὲ τὸ Δ.Σ. καὶ μέλη τοῦ Πολιτιστικοῦ Κέντρου Φωκίδας καὶ ἀντάλλαξε ἀπόψεις σχετικὰ μὲ τὸ πρόβλημα προστασίας τοῦ περιβάλλοντος καὶ τοῦ δελφικοῦ τοπίου. Τὸ Π.Κ.Φ. δέχθηκε ὅλες τὶς ἀπόψεις τῆς Ε.Φ.Μ. — σχετικὸ ὑπόμνημα δημοσιεύθηκε στὸ περιοδικό μας — καὶ ἐπεφυλάχθηκε ν' ἀπαντήσει στὸ θέμα ἀνεγέρσεως ἐργοστασίου ἀλούμινων. Ἀπάντηση σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα αὐτὸ δὲν πήραμε ἀκόμα.

4.— Ὑστερα ἀπὸ πρόσκληση τοῦ Ἐμπορικοῦ καὶ Βιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου, τὸ Δ.Σ. τῆς Ἑταιρείας ἔλαβε μέρος στὴ συζήτηση γιὰ τὸ ἂν ὁ νομὸς Φωκίδας πρέπει νὰ κηρυχθεῖ παραδοσιακός, ὅπως εἶχε προτείνει ὁ κ. Ὑπουργὸς Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν, ἢ ὄχι.

Κατὰ τὴ συζήτηση ἡ Ε.Φ.Μ. ζήτησε τὴ μέση λύση.

5.— Ὁ πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας, ὡς ἐκπρόσωπος καὶ συνεργάτης τοῦ Ἄρματος Θέσπιδος, καὶ ἡ Ἑταιρεία ὁργάνωσαν τὴν ὁμιλία τῆς καλλιτέχνιδος Ἑλένης Χαλκούση, πού ἔγινε στὴν Ἀμφισσα.

Ἐπακολούθησαν δύο θεατρικὲς παραστάσεις ἀπ' τὸ θίασο τοῦ Ἄρματος Θέσπιδος.

6.— Στὴν προετοιμασία τῶν ἐκδηλώσεων γιὰ τὸν καρνάβαλο 1979, πού διοργάνωσε ὁ Δῆμος Ἀμφίσσης, ἡ Ἑταιρεία μετέσχε μὲ δύο ἐταίρους καὶ διέθεσε τὸ ποσὸ τῶν 5.000 δρχ. γιὰ τὴ θράβευση τοῦ καλλιτερου, ἀπὸ λαογραφικῆς πλευρᾶς, ἄρματος.

7.— Ἡ Ἑταιρεία συμμετέχουσα μὲ δύο ἐταίρους στὴν πενταμελὴ Νομαρχιακὴ Ἐπιτροπὴ γιὰ τὸ ἔτος Παραδόσεως, ἔδωσε διάλεξη στὴν Ἀμφισσα μὲ ὁμιλητὲς τὸν Γιώργο Κουτσοκλένη καὶ Δρόσο Κραβαρτόγιαννο. Ἡ διάλεξη ἐπαναλήφθηκε καὶ στὰ σχολεῖα τῆς πόλεώς μας.

8.— Μὲ τὴ συνεργασία τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας Παραδοσιακῶν Σπουδῶν «Βυζαντινὸς Πολιτισμός», ὁργάνωσαμε διάλεξη στὴν Ἀμφισσα, κατὰ τὴν ὁποία, ὁ ἀρχαιολόγος Νικόλαος Ὀλυμπίου, ἀνέπτυξε, μὲ μεγάλη ἐπιτυχία, τὸ θέμα «ἡ παλαιὰ ἱερὰ μονὴ Προδρόμου Παρνασσίδος».

9.— Μὲ τὴ συνεργασία τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστη-

μῶν. καὶ τῆς Νομαρχίας Φωκίδας, ἡ Ε.Φ.Μ. ὀργάνωσε διάλεξη με θέμα: «οἱ πνευματικὲς ἀξίες τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ». Τὸ δύσκολο οὗτο θέμα ἀνέπτυξε με γλαφυρότητα ὁ λογοτέχνης Μάρκος Γκιόλας, τοῦ καταχειροκροτήθηκε. Ἡ διάλεξη διανθίστηκε με ὑπέροχη ἀπαγγελία τῆς Ἑλενας Τσαλδάρη.

10.— Συνεχίσσαμε τὸ θεσμὸ τῆς κατ' ἔτος διοργανώσεως ἐκθέσεως εἰκαστικῶν τεχνῶν, ποὺ καθιέρωσε τὸ ἀπελθὸν Δ.Σ. με σκοπὸ τὴν προβολὴ νέων συμπατριωτῶν ζωγράφων, καὶ στίς 23.12.79 ἔγιναν τὰ ἐγκαίνια τῆς ἐκθέσεως τοῦ Χρήστου Παπουτσή, ποὺ σημείωσε μεγάλη ἐπιτυχία.

11.— Παρὰ τίς προσπάθειές μας δὲ σημειώθηκε πρόοδος στὴν ἀνέγερση μνημείου σχετικοῦ με τὴν κήρυξη τῆς Ἑπαναστάσεως τοῦ '21, στὸ μοναστήρι τοῦ Προφήτη Ἡλία καὶ τοῦτο, γιατί ἡ ἀσυνέπεια τῶν «μαστόρων» ὑπῆρξε πλήρης καὶ ὀλοκληρωτική.

12.— Τὸ τελευταῖο ἐπίτευγμά μας εἶναι ἡ ἔκδοση τῆς ἐπετηρίδας τῆς Ἑταιρείας, τῶν «ΦΩΚΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ», ποὺ ὑπῆρξε ἀπόρροια πολύμοχθων προσπαθειῶν μιᾶς τριετίας καὶ ποικιλόμορφης συνεργασίας πολλῶν συμπατριωτῶν καὶ φίλων τῆς Ἑταιρείας.

Ὅσοι ἀπόχτησαν τὸ βιβλίον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ποὺ θὰ τ' ἀποκτήσουν μελλοντικά, διαπίστωσαν ὅτι πραγματικὰ ἀξίζουν οἱ κόποι ὧσων ἀσχολήθηκαν μ' αὐτὸ καὶ ἡ μεγάλη δαπάνη τῆς Ἑταιρείας. Ἐπιθυμῶ νὰ εὐχαριστήσω θερμὰ ὅλους καὶ ἰδιαίτερα τὸν ὑπεύθυνον τῆς ὕλης Δρόσο Κραβαρτόγιαννο.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴ θέση τῆς Ἑταιρείας, κοινὴ εἶναι ἡ διαπίστωση, ὅτι ἡ ἀκτινοβολία τῆς ἔγινε πολὺ μεγάλη καὶ ἡ καθιέρωσή τῆς ἀνάμεσα στίς σοβαρὲς Ἑταιρείες ὀριστική.

Πέρα ὅμως ἀπὸ τοῦτα, ἡ Ἑταιρεία ἀντιμετώπισε καὶ ἄλλα προβλήματα. Καὶ μεγαλύτερο ἀπ' ὅλα, καὶ πιὸ ἐπείγον, εἶναι τὸ οἰκονομικόν. Κατὰ τὸ προηγούμενον οἰκονομικὸν ἔτος ἡ Ἑταιρεία δὲν ἐνισχύθηκε οὔτε με μία δραχμὴ. Τοῦτο μᾶς ἀνησύχησε ἰδιαίτερα καὶ οἱ προσπάθειες ποὺ καταβάλαμε ὑπῆρξαν μεγάλες. Χτυπήσαμε ὅλες τίς πόρτες, ὅπως λέμε, καὶ τελικὰ πετύχαμε νὰ μᾶς δοθοῦν τὰ παρακάτω ποσά :

Ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν	δρχ.	50.000
Ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Οἰκονομικῶν	δρχ.	25.000
Ἀπὸ τὸ Δῆμο Δελφῶν	δρχ.	10.000
Ἀπὸ διάφορες Κοινότητες τοῦ Νομοῦ	δρχ.	6.000
Ἀπὸ φίλους τῆς Ἑταιρείας	δρχ.	19.000

καὶ οἱ δαπάνες ἐκδόσεως ἑνὸς τεύχους τοῦ περιοδικοῦ «Σελίδες ἀπ' τὴ Φωκίδα» ἀνερχόμενες σὲ δρχ. 24.000

Ευνόητο είναι ότι τὰ ποσὰ τοῦτα εἶναι ἀνεπαρκῆ γιὰ νὰ καλύψουν καὶ τὶς βασικὲς, ἀκόμα, ἀνάγκες τῆς Ἑταιρείας.

Αὐτὰ ἀποτελοῦν τὴ δραστηριότητα τοῦ Δ.Σ. τῆς Ἑταιρείας, τὸ ὁποῖο θὰ συνεχίσει τὶς προσπάθειές του μὲ ἀμείωτο ἐνθουσιασμό καὶ μὲ μοναδικὸ σκοπὸ καὶ στόχο τὴ συνεχῆ βελτίωση τῆς θέσεως τῆς Ἑταιρείας. Πιστεύουμε ὅτι πάντοτε ὑπάρχουν περιθώρια γι' αὐτή.

Παρακαλοῦμε δὲ τοὺς ἐταίρους καὶ τοὺς φίλους τῆς Ἑταιρείας νὰ μᾶς συμπαρασταθοῦν στὸ βαρὺ καὶ δύσκολο ἔργο μας. Ἡ συμπαράστασή τους μᾶς ὀπλίζει μὲ τὴν ἀπαραίτητη δύναμη νὰ συνεχίσουμε τὸ ἔργο μας καὶ ἀποτελεῖ τὴ μοναδική μας ἠθικὴ ἱκανοποίηση.

Θεωροῦμε ὑποχρέωσή μας νὰ εὐχαριστήσουμε, γιὰ μιὰ ἀκόμη φορά, ὅλους ὅσους μᾶς βοήθησαν, ἠθικὰ καὶ οἰκονομικά, καὶ νὰ τοὺς βεβαιώσουμε ὅτι ἡ βοήθειά τους ὑπῆρξε προσφορά στὸν τόπο ποὺ γεννηθήκαμε.

Τελειώνοντας, παρακαλῶ ὅλους, ἔχοντας βαθεῖα συναίσθηση ὅτι ἀπευθύνομαι σὲ ἐκλεκτὸ σῶμα, νὰ προβεῖτε σὲ ὅποιαδήποτε καλόπιστη κριτικὴ, καὶ νὰ διατυπώσετε, ἀνεκδοίαστα, κάθε γνώμη, παρατήρηση καὶ γενικὰ ὅ,τι θὰ μπορεῖ ν' ἀποτελέσει ἀπαρχὴ μιᾶς παραπέρα βελτιώσεως, γιατί πέρα ἀπ' τὸ καλὸ ὑπάρχει πάντοτε τὸ καλύτερο..

Εὐχαριστῶ.

2.— Ἀπὸ τὸ τεῦχος τοῦτο τὸ περιοδικό μας καθιερώνει μιὰ καινούργια στήλη, τὴν «Πνευματικὴ Φωκίδα». Ἀπ' τὴ στήλη αὕτη θὰ παρουσιασθοῦν διάφοροι Φωκεῖς καθιερωμένοι πιά στὸ χῶρο τῶν γραμμάτων, τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης.

Κίνητρό μας γιὰ τὴ δημιουργία τῆς στήλης ὑπῆρξε ἡ διαπίστωση ὅτι ὁ λαὸς τῆς Φωκίδας δὲ γνωρίζει ἐπαρκῶς τοὺς περισσότερους, τουλάχιστον, ἀπ' τοὺς διακρινόμενους συμπατριῶτες μας, οὔτε τὸ ἔργο τους, φυσικά, σκοπὸς μας δὲ εἶναι ἡ προσπάθεια ἀπαλείψεως αὐτῆς τῆς καθόλου εὐχάριστης καταστάσεως.

Ἐπειδὴ δέ, ἀπ' ὅσα τουλάχιστον γνωρίζουμε, καμμιά ἠθικὴ ἀμοιβὴ δὲν τοὺς παρασχέθηκε πότε ἀπ' τοὺς ἐκπροσώπους τοῦ τόπου μας, ὥς θεωρηθεῖ ἡ στήλη αὕτη σὰν μιὰ μικρὴ, ἐλάχιστη ἔστω, ἀναγνώριση τοῦ μόχθου καὶ τῆς προσφορᾶς τους.

Κι' ὥς μᾶς ἐπιτραπεῖ, τέλος, ἡ διευκρίνιση ὅτι ἡ σειρὰ παρουσιάσεως εἶναι τυχαία καὶ σὲ καμμιά περίπτωσι δὲν πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὅτι ἔχει τὴν ἔννοια βοθμολογήσεως τοῦ ἔργου τους ἢ ἀξιολογήσεως τῆς προσωπικότητάς τους.

Δ. Ι. Κ.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΔΕΛΜΟΥΖΟΣ

ΕΝΑΣ ΠΑΤΡΙΩΤΗΣ ΔΑΣΚΑΛΟΣ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

ΙΩΑΝΝΗ ΙΩΑΝ. ΠΑΛΛΑ
ΦΙΛΟΛΟΓΟΥ - ΘΕΟΛΟΓΟΥ

Εἶναι ἀλήθεια ἐκπληκτικό, τὸ πόσο γρήγορα ξεχνάει τοὺς ἀνθρώπους τοῦ αὐτοῦ ὁ τόπος. Τοὺς σπουδαίους ἀνθρώπους, θέβαια, αὐτοὺς ποὺ δούλεψαν δημιουργικὰ καὶ ἄνοιξαν, πρωτοπόροι ὄντας, δρόμους στὴν ἐθνικὴ μας προκοπή. Δὲ λησμονεῖ μόνο τὸ ὄνομά τους, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔργο τους. Δὲν τὸ κρατάει ζωντανὸ μέσα στὴ συνείδησή του· δὲν τὸ σπουδάζει γιὰ νὰ φωτίζεται ἀπὸ τὴν ἀκτινοβολία του καὶ νὰ προχωρεῖ πιὸ πέρα· νὰ μὴ ξαναρχίζει ἀπ' τὴν ἀρχὴ κάθε τόσο, δοκιμάζοντας τὶς ἴδιες ἀποτυχίες.

Οἱ σκέψεις αὐτὲς γράφονται μὲ ἀφορμὴ τὴ διαπίστωση, τὴν ἀποκαρδιωτικὴ διαπίστωση, ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπ' τοὺς ἐκπαιδευτικούς μας, ἀκόμα καὶ οἱ πιὸ φιλότιμοι, ἀγνοοῦν σήμερα μερικὰ ἀπ' τὰ λαμπρότερα ὀνόματα τῆς νεώτερης ἐκπαιδευτικῆς ἱστορίας μας, καὶ — τὸ κυριότερο — τὴν προσωπικὴ συμβολὴ τους στὸ σκληρὸ ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀνάπλαση, τὴν ἀνακαίνιση καὶ τὸ συγχρονισμὸ τῆς παιδείας μας. Πόσοι, ἂς ὑποθέσουμε, ἔχουν μελετήσει, τὰ ἔργα τοῦ Ἀλέξανδρου Δελμούζου; Πόσοι γνωρίζουν τὶς ἡρωϊκὲς προσπάθειες καὶ τὶς φωτεινὲς ιδέες του γιὰ ἓνα νέο σχολεῖο, ριζωμένο στὴν Ἐθνικὴ μας παράδοση, ἀλλὰ καὶ ζωντανό, ποὺ θὰ δίνει οὐσιαστικὴ ἀγωγή στὰ παιδιά τοῦ λαοῦ μας, γεμάτη ἀπὸ ἀλήθεια καὶ χαρά; Κι ὅμως ἡ δράση τοῦ Ἀλ.

Δελμούζου, ποὺ συγκίνησε θετικὰ καὶ ἀρνητικὰ τὴν κοινὴ γνώμη καλύπτει τὰ πρῶτα πενήντα χρόνια τοῦ αἵωνα μας.

Χρήσιμο εἶναι, λοιπόν, νὰ θυμηθοῦμε αὐτὸ τὸν ἑξοχο δάσκαλο καὶ σωστὸ ἄνθρωπο, ἀλλὰ καὶ πατριώτη, ποὺ τίμησε τὴν περιοχὴ μας.

Ἄς γυρίσουμε στὶς ἀρχὲς τοῦ αἵωνα μας, ἐποχὴ ποὺ ἀρχίζει νὰ γίνεται μιὰ γενικὴ ἐξόρμηση, μιὰ πορεία πρὸς ἓνα μεγάλο ἰδανικό, νὰ βοηθηθεῖ ὁ λαός μας — ὥστε νὰ ἀνανήψει ἀπὸ τὴν κατὰπτωση καὶ τὴν ταπείνωση. Νὰ φωτισθεῖ καὶ νὰ ὀδηγηθεῖ στὴν ἀνακάλυψη τῆς νεοελληνικῆς ψυχῆς του. Βρισκόμαστε στὴν ἐποχὴ τῆς ἐντατικῆς καὶ δημιουργικῆς προπαρασκευῆς γιὰ τὸ ξεκίνημα καὶ τὴ λύτρωση τῆς πνευματικῆς κυρίως ζωῆς τοῦ τόπου μας ἀπὸ τὴν αὐταπάτη, τὴν ἄγνοια προγονοπληξία, τὸ ναρκισσισμὸ καὶ τὴν οὐτοπία, τὴν περιφρόνηση τῆς Ἑλληνικῆς πραγματικότητος καὶ τὸ κυνήγημα τῆς χίμαιρας.

Εἶναι ἡ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία μιὰ μικρὴ ὁμάδα ἀπὸ φωτισμένους ἀνθρώπους - ἐπιστήμονες, χωρὶς κενὲς φιλοδοξίες, εἶχε ἀρχίσει νὰ ἀγωνίζεται, ἀπὸ βαθιὰ ἐθνικὴ ἀγάπη κινούμενη, νὰ δώσει στὸ λαὸ μας θάρρος καὶ αὐτοπεποίθηση γιὰ δράση καὶ δημιουργία, γιὰ ἠθικὴ ἀνύψωση. Ἡ προσπάθεια τῶν φωτισμένων ἀνθρώπων αὐτῆς τῆς ὁμάδας καὶ ἡ ἔγνοια τους ἦταν νὰ στρέ-

ψουν τὸ λαὸ πρὸς τὴν ἴδια τὴν ψυχὴ του, μὲ μέσον τὸν ἐκπαιδευτικὸν, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, δημοτικισμὸ πού τὸν ἀντίκρουζαν, ὅχι σὰν ἀπλὸ μόνο γλωσσικὸ ἀγῶνα, ἀλλὰ σὰν ἓνα πνευματικὰ ἀπελευθερωτικὸ κίνημα μὲ περισσότερες ἀπὸ μία διαστάσεις.

Σκοπὸ τοὺς εἶχαν θέσει τὴν ἐξυγίανση τοῦ κοινωνικοῦ βίου τοῦ ἔθνους στὸ χῶρο τῆς παιδείας, πού εἶναι ἔννοια πολὺ πλατύτερη καὶ περιεκτικότερη ἀπὸ τὴν ἐκπαίδευση, μὲ μιὰ τολμηρὴ ἀναθεώρηση τῶν ἀξιών της, μὲ σκοπὸ ν' ἀνοίξουν τὸ δρόμο πρὸς τὸ φωτισμὸ τοῦ λαοῦ, πρὸς ἀποδέσμευση τῶν δημιουργικῶν του δυνάμεων. Τὴ ζωντανὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ τὴν εἶδαν σὰ μιὰν ἀλήθεια πού ἔπρεπε νὰ καταξιωθεῖ καὶ νὰ ἐπιβληθεῖ, γιὰ ν' ἀναπνεύσει ὁ τόπος ἀπὸ τὸ ψέμμα, τὸ πολυκέφαλο ψέμμα πού τὸ εἶχε ἔμβλημά του ὁ λογιότατισμός, δηλαδή τὰ ἡχηρά, ἀλλὰ κενὰ λόγια, τὴν κενοδοξία, τὸν σχολαστικισμό, τὴ θολούρα στὴ διάνοια καὶ στὴ σκέψη, μὲ ἐπικάλυψη τῆ ρητορίας, τῆ φυγῆ ἀπὸ τὴν οὐσία, τὴν ἀπλότητα, τὴ λιτότητα καὶ τὰ παρόμοια.

Εἶχαν τὸ πνεῦμα, τὴν πείρα, τὴ μόρφωση καὶ τὴν ἡθικὴ δύναμη νὰ διακρίνουν τὸ ἀπόλυτο καὶ τίς ἀξίες ἀπὸ τὸ ἐφήμερο, ν' ἀνακαλύπτουν τὰ σύμβολα μιᾶς ἰδέας ἢ ἐνὸς ἡθικοῦ κανόνα καὶ νὰ ξεχωρίζουν μὲ ἀσφάλεια τὸ πραγματικὸ ζωογόνο καὶ ζωντανὸ τῆς παράδοσης ἀπ' ἐκεῖνο πού ὑφίσταται καὶ δὲν παραμερίζεται μόνο καὶ μόνο ἀπὸ ψυχικὴ ραστώνη καὶ ἀμάθεια. Ἀγαποῦσαν τὴ ζωντανὴ παράδοση κι ἀγωνίζονταν γι' αὐτήν, γιατί κατέχονταν ἀπὸ τὴν ἔνθεη ὁρμὴ τῆς ἀ-

γάπης πρὸς τὸ λαὸ καὶ τὴν πατρίδα. Τοὺς ἐχθρεύονταν ἐκεῖνοι, πού παντοῦ καὶ πάντα ἐπικαλοῦνται ἀπὸ ἰδιοτέλεια τὰ ἱερά καὶ τὰ ὅσια ἢ καὶ πάρα πολλοὶ ἄλλοι δυστυχῶς πού ἀπὸ ἄγνοια δὲ διακρίνουν τίς λεπτότερες ἀξίες τῆς ἱστορικῆς συνέχειας. Τοὺς εἰρωνεύονταν ἀκόμη καὶ τοὺς μισοῦσαν οἱ ὀπαδοὶ τῶν ὑλιστικῶν θεωριῶν καὶ τῶν ὀλοκληρωτικῶν συστημάτων. Ἦταν ἄνθρωποι, λίγοι θέβαια τὴν ἐποχὴ αὐτῇ, πού πάσκιζαν ν' ἀνυψώσουν τὸ λαὸ καὶ γνώριζαν καλὰ, πῶς δὲν μπορεῖ κανένας νὰ προσελκύσει τοὺς ἄλλους, νὰ τοὺς τραθῆξει ἀπὸ τὸ χάος, ἂν ὁ ἴδιος δὲ βρίσκεται ψηλά.

Ἀνάμεσα στὶς μορφές τῆς σπουδαίας αὐτῆς ἐξόρμησης, στὶς πρώτες θέσεις, βρίσκεται ἡ ἐξέχουσα μορφή τοῦ Ἀλεξ. Δελμούζου. Γόνος ἀρχοντικῆς οἰκογένειας ἀπὸ τὴν Ἀμφισσα, ὅπου εἶχε γεννηθεῖ τὸ 1880 κι ἔζησε τὰ παιδικὰ κι ἐφηβικά του χρόνια, σπούδασε στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν καὶ κατόπιν πῆγε γιὰ ἀνώτερες σπουδὲς στὴ Γερμανία, ἀπ' ὅπου γύρισε ἐκείνη ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴ πού ἀναφέραμε. Οἰστρηλατημένος ἀπὸ τὸν παιδαγωγικὸ ἔρωτα, τὸ πάθος, τὸν ἐνθουσιασμό, τὴ δημιουργικὴ καὶ ἠθικὴ δύναμη καὶ πρὸ παντὸς ἀπὸ τὴν ἀγάπη πρὸς τὸν ἄνθρωπο, τὴν πατρίδα καὶ τὸ ἔθνος, ἀνάλαβε σὰν ἀπλὸς στρατιώτης, μόλις γύρισε ἀπὸ τὴ Γερμανία καὶ δέχτηκε χωρὶς δισταγμὸ τὴ διεύθυνση τοῦ Ἀνώτερου Παρθεναγωγείου τοῦ Βόλου, γιὰ νὰ γίνεи στὴν πράξη ἡ πρώτη δοκιμὴ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ δημοτικισμοῦ. «Ν' ἀνοίξει ἐλεύθερος ὁ δρόμος γιὰ μιὰ ἀληθινὴ παιδεία ἑλλη-

νική». Ἀντὶ νὰ τραθήξει μὲ τὴν ἐπικουρίᾳ τῆς ἀρχοντικῆς τοῦ οἰκογένειας πρὸς τὴ θέσιν ἀνώτερου ἐκπαιδευτικοῦ Συμβούλου ἢ πρὸς τὴν πανεπιστημιακὴ ἔδρα, ἀποφασίζει γενναῖα νὰ γίνῃ δάσκαλος στὴν Ἐπαρχία.

Πίστευε, πὼς πιὸ ὑψηλὸ ἀπὸ τὸ δάσκαλο, δὲν ὑπάρχει, πιὸ ὁμορφο κι ὠραῖο, πιὸ μεγάλος πόθος ἀπὸ τὸ νὰ λύνεις τοὺς χίλιους κόμπους, ποὺ δένουν τὸ νοῦ καὶ τὴν ψυχὴ, νὰ φέρνεις φῶς, ποὺ εἶναι κρυμμένο καὶ λαμπυρίζει πίσω ἀπὸ χίλιες νύχτες. Νὰ ἐρευνᾷς καὶ νὰ θρίσκεις καὶ νὰ σκοτώνεις τὸ δράκο τῆς ἀμβλύνοιας, τῆς ἐπιπολαιότητος, τοῦ παπαγαλισμοῦ, νὰ ξαλαφρώνεις ἀπὸ τὴν πρόληψη, τὴν προκατάληψη, τὸ σχολαστικισμό καὶ τὴν ἠθικὴ ἀνεπάρκεια. Νὰ ἐλευθερώνεις τὴ σκέψη, νὰ τὴν κάνεις ἀπλή, ἀληθινὴ καὶ καθάρια στὴν ἔκφραση. Νὰ κεντρίζεις τίς δημιουργικὲς καὶ ἠθικὲς δυνάμεις καὶ νὰ ξυπνᾷς τὴν ἀτομικότητα τοῦ παιδιοῦ, νὰ δίνεις ἄπλα καὶ χῶρο στὴν ἠθικὴ του ὑπόσταση, στὴν ψυχὴ του φτερά, νὰ τὴν ὀδηγεῖς στὴν αὐθυπαρξία καὶ στὴν ἀνθρωπιὰ μὲ δυνατὸ χέρι, σωσμένη καὶ χαρούμενη. Νὰ ἀνυψῶνεις τὸ νέο ἄνθρωπο ἀπὸ τὴ σφαῖρα τῶν ἐνστίκτων καὶ τῶν ὁρμῶν στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας, νὰ τὸν κρατᾷς μέσα στὸ χῶμα καὶ στίς ρίζες τοῦ τόπου του, στὴν ψυχὴ τῆς πατρίδας του καὶ νὰ τὸν μαθαίνει νὰ θάζει σὰν ἐνέχυρο τῆς ἀγάπης του πρὸς αὐτὴ τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ καὶ τὴ ζωὴ του ἀκόμα, ὅταν εἶναι ἀνάγκη, κι ὅχι τὴν ἄδεια φρασεολογία ἢ τίς γλυκερὲς ἐκφράσεις ὑποπτης συμπόνοιας καί, τὸ χειρότερο, τὴν δημαγωγία ἢ τὴν πατρι-

δοκαπηλία.

Ἀπὸ τέτοια ἐνθερμη πρὸς τὴν ἀνθρωπιὰ καὶ τὸν τόπο ἀγάπη κατεχόταν ὁ Ἀλέξ. Δελμούζος, ἀπὸ τὴν πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ χαρά, αὐτὴν ποὺ θέλει, πού, ὅταν διδάσκεις καὶ διαπαιδαγωγεῖς μὲ τὸ νόημα τοῦ ἐθνικοῦ δασκάλου μας, τότε φωτίζουν τὸ νοῦ σου κι ἀντιφεγγίζουν στὸ πρόσωπό σου χαραυγῆς ἀχτίδες καὶ μέσα σου χίλιες δυνάμεις καὶ χίλιες ἐλπίδες γεννιοῦνται, πὼς θὰ μποροῦσε νὰ λευτερωθεῖ τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ τ' ἀνθρώπου.

«Εἶμαι γεννημένος δάσκαλος» εἶπε στὴν ἀπολογία του, ὅταν δικαζόταν στὸ Ἐφετεῖο τοῦ Ναυπλίου τὸ 1914. Καὶ πράγματι ἦταν δοσμένος ὁλοκληρωτικὰ στὸ ἐκπαιδευτικὸ λειτούργημα. Ἡ ἀγάπη τοῦ παιδιοῦ (ὁ ἔρωτας τοῦ παιδαγωγοῦ) καὶ ὁ πόθος του νὰ δεῖ στὸν τόπο μας ν' ἀνοίγει ὁ δρόμος πρὸς ἕναν πραγματικὸ «νεοελληνικὸ» πολιτισμὸ τὸν ὀδήγησαν σ' αὐτὴ τὴν ἀπόφαση ποὺ ἔκανε ὠραία, ἀλλὰ καὶ μαρτυρικὴ τὴ ζωὴ του. «Δὲν ἦταν μονάχα (γράφει ὁ ἴδιος γιὰ τὰ κίνητρα ποὺ τὸν παρακινοῦσαν) κάποια θεωρητικὴ ἀνησυχία, οὔτε ἡ πολύμερὴ ἀνάγκη δασκάλων καὶ σχολειοῦ, ποὺ ἔσπρωχνε στὴν ἄμεση σχολικὴ δράση, παρὰ καὶ τὸ ἴδιο τὸ παιδί. Μιά φορὰ καὶ τὸ ἐνίωσες, στὴ ζωὴ σου, δὲν σ' ἀφήνει πιά ἥσυχον. Τὸ βλέπεις ν' ἀνασταίνεται μέσα στὰ χέρια σου ὥρα μὲ τὴν ὥρα, σ' ἀντικρύζει σὰ μιὰ αὐγὴ ποὺ ἔρχεται. Μαζί του θὰ ὀρθοποδίσεις, φτάνει νὰ μπορεῖς. Καὶ τὸ ὑλικό σου τέτοιο ποὺ σὲ τραβάει, σὲ σπρώχνει ἔμπρός. Αὐτὸ σοῦ ἀνοίγει τὸ δρόμο γιὰ τὸ δικό σου σχολεῖο». («Οἱ πρῶτες προσπάθειες στὸ Μαράσλειο»

τόμ. Α' 1930, σελ. 13).

Καί στο δικαστήριο — αλήθεια πόσους άπ' την αρχαιότητα ως τή σήμερα έκλεκτούς "Έλληνες στείλαμε εκεί... — θά διατυπώσει με άκρα λιτότητα και σαφήνεια τή πρόγραμμά του: «Κάθε πράξη και λόγος μου πηγάζει άπό ένα σύστημα ένιαίο θασιζόμενο στην έπιστήμη, την αντίληψη του καθήκοντος και την ειλικρίνεια και έμπνεόμενο άπό ένα και μόνο πόθο: νά ιδώ και στον τόπο μας την άνατολή ενός πραγματικά ένθνικου νεοελληνικού πολιτισμού».

Γιά τή πώς θά γίνει τουτο δέν του μένει καμιά άμφιβολία. "Άλλος δρόμος δέν ύπάρχει για τή Δάσκαλο παρά ένας: ή Παιδεία. "Όχι όμως ή όποιαδήποτε, αλλά ή ουσιαστική. Καί ουσιαστική παιδεία δέ δίνει, για τή Δελμούζο, τή σχολείο των σχολαστικών τύπων και της γλωσσικής νέκρας, του ξερμπαλισμού και της κούφιας του τραγωδίας, του παπαγαλισμού και της «τεχνολογικής» δολοφονίας των αρχαίων συγγραφέων, αλλά μιή άλλη μορφή σχολείου, που πρέπει νά θασιστεί στη ζωντανή γλώσσα του "Έθνους, τη δημοτική, και στην άλλο τόσο ζωντανή παράδοσή του. «Ουσιαστική παιδεία, γράφει, δέν μπορεί ν' άποκτήσουμε, άν δέν τη θεμελιώσουμε στη δική μας, την πραγματική ζωή του νέου Έλληνισμού και στο έκφραστικό του όργανο, τη γλώσσα του Έλληνικού Λαού και τη ζωντανή παράδοσή του. Μόνο έτσι θά έχουμε πραγματική στο παρόν και στις άνάγκες του, θά μορφώσουμε αληθινά την ένθνική ψυχή, τή ήθος και τή πνεύμα, ένα πνεύμα θετικό, αλλά και δημιουργικό, και μόνο ξ-

τσι οί κλασσικοί θά γίνουν και για τή νεώτερη Έλλάδα πηγή πλούσιας ζωής» («Τή κρυφή σχολείο», 1950, σελίδα 22).

Πραγματική στροφή στο παρόν και στις άνάγκες του, πνεύμα θετικό και δημιουργικό, ήθος γνήσια ελληνικό, νά οί στόχοι αυτού του άνθρωπιστή και πατριώτη μας, του έμπνευσμένου και ρομαντικού Ρουμελιώτη, που δίνεται όλόκληρος στη διακονία της παιδείας.

Κάνει την αρχή με μιή ήρωική άπόφαση : νά όργανώσει τή 1908, μετά άπό πρόταση του Δ. Σαράτση τή «Άνώτερο Δημοτικό Παρθενιαγωγείο Βόλου» (που άναφέραμε παραπάνω), τή διαβόητο Βολιώτικο Σχολείο, σταθμό σημαντικό στα εκπαιδευτικά χρονικά του αιώνα μας, ζωντανή σχολείο πρωτοπορίας και πειραματισμού. "Η ένέργειά του αυτή δείχνει και τή γνήσιο χαρακτήρα του. Προτίμησε ένα άσχημο έπαρχιακό σχολείο, αυτός ό σπουδασμένος στην Έσπερία (πράγμα σπάνιο στην εποχή του) αντί νά «θουλευτεί» σε κάποια Πανεπιστημιακή έδρα, ύπόθεση εύκολη άν τή έπεδίωκε. "Ήταν ένας δάσκαλος όραματιστής που μόνο μέσα στη σχολική τάξη έβλεπε τή έργο και την άποστολή του. "Εμείς οί νεώτεροι πρέπει νά τόν ευγνωμονούμε: Στο πείραμα του Βόλου όφείλουμε ένα άπό τή πλουσιότερα παιδαγωγικά μας βιβλία: «Τή Κρυφή Σχολείο» (έκδ. 1950).

Δυστυχώς όμως τή σχολείο εκείνο έκλεισε έπειτα άπό μιή έννορη-στρωμένη συκοφαντική έκστρατεία σκοτεινών ανθρώπων, πριν συμπληρώσει την πρώτη τριετία της ζωής του και ό Δελμούζος σύρθηκε στα δικαστήρια ως προφήτης καινών

δαιμονίων, αντιθρησκευτικών, αντι-καθεστωτικών, άντεθνικών κ.τ.λ., ά-θωώθηκε όμως πανηγυρικά από τὸ Ἐφετεῖο τοῦ Ναυπλίου.

Καὶ άκριβώς τότε άρχισε τὴ δρά-ση του μὲ μιὰ ομάδα λαμπρῶν συ-νεργατῶν καὶ φίλων (Τριανταφυλ-λίδης, Γληνός, Ι. Δραγούμης, Α. Μαβίλης, Α. Καρκαβίτσας, Α. Πα-παναστασίου κ.ά.) μέσα στὸν «Ἐκ-παιδευτικὸ ὄμιλο» προετοιμάζοντας τὴ Γλωσσοεκπαιδευτικὴ Μεταρρύ-θμιση, ποὺ ἐγκαινιάζεται στὴ Θεσ-σαλονίκη τὸ 1917 ἀπὸ τὴν Ἐπανα-στατικὴ κυβέρνηση Βενιζέλου. Χί-λια πράγματα ἔπρεπε νὰ γίνουν γιὰ τὴν ἀλλαγὴ: προγράμματα, βι-βλία γιὰ τὰ παιδιά, σεμινάρια γιὰ τοὺς δασκάλους, διαφωτισμὸς τῆς κοινῆς γνώμης καὶ ὁ Δελμοῦζος πάντα μπροστὰ στὴ δουλειά, παρα-γωγικός, άκαταπόνητος. Ἦρθε ὁ-μως ἡ πολιτικὴ θύελλα τοῦ Νοεμ-βρίου 1920 κι ὅλη αὐτὴ ἡ ἀναγεν-νητικὴ τῆς Παιδείας κίνηση σταμά-τησε ἀπότομα. Ἦτσι ὁ Ἄλ. Δελμοῦ-ζος ἀπελπισμένος ἔφυγε στὸ ἐξωτε-ρικό, μακριὰ ἀπὸ τὴν ταλαίπωρη πατρίδα, ποὺ ξανάπεφτε στὸ σκο-τάδι.

Τὸ 1923 μὲ τὴ μεταβολὴ τοῦ πο-λιτικοῦ κλίματος (ἥλιος λαμπρότε-ρος ἀνατέλλει στὴν Ἑλλάδα) ἀπο-φασίζει μὲ ἐλπίδες πολλὲς νὰ κάνει ἄλλη μιὰ δοκιμὴ γιὰ πειραματικὴ ἐργασία στὸ χῶρο τοῦ σχολείου. Αὐτὴ τὴ φορὰ στὴ μόρφωση τῶν δα-σκάλων, ποὺ θὰ πάρουν τὰ παιδιά στὰ χέρια τους. Ἡ κυβέρνηση ιδρύει τότε ἓνα πρότυπο διδασκαλεῖο στὸ «Μαράσλειο» καὶ ἀναθέτει τὴ διεύ-θυνσή του στὸ Δελμοῦζο. Ἐθνουςια-σμὸς καὶ πάλι καὶ μόχθος καὶ αἰσιο-δοξία, ἀλλὰ ἡ κακὴ μοίρα ποὺ κα-

ταδιώκει τὶς εὐγενικὲς προσπάθει-ες στὸν τόπο μας, δημιουργεῖ τὰ «Μαρασλειάκ» (μιὰ ἀπ' τὶς μελα-νότερες σελίδες στὴν ἐκπαιδευτικὴ ἱστορία) κι ἔτσι ναυαγεῖ κι αὐτὴ ἡ προσπάθεια καὶ τώρα, μέσα σὲ δυσ-φημιστικὰ δημοσιεύματα, συκοφαν-τικές κατηγορίες καὶ δικαστικές ά-νακρίσεις. Ἀλλὰ κι ἀπ' τὴ νέα ά-τυχη ἀπόπειρα κάτι πάλι σημαντικὸ κέρδισε ἡ παιδαγωγικὴ μας βιβλιο-γραφία. Εἶναι τὸ σύγγραμμα τοῦ Δελμοῦζου «Οἱ πρῶτες προσπάθειες στὸ Μαράσλειο» (ἔκδ. 1930).

Ὁ γλωσσικὸς φανατισμὸς καὶ ἡ ἐμπαθὴς ἀντίδραση εἶχαν πετύχει νὰ ἀνακόψουν καὶ τούτῃ τὴ φορὰ τὸ δημιουργικὸ ἔργο τοῦ Δελμοῦζου μὲ τὸ άνίερο τόλμημά τους νὰ σπι-λώσουν καὶ ἠθικά τὸ πρόσωπο τοῦ Δασκάλου.

Ἡ ἀλήθεια ἔλαμψε ὁμως τότε μὲ τὴν περίφημη ἔκθεση τοῦ Ἀρεοπο-γίτη Γεωργίου Ἀντωνακάκη, ποὺ ἔ-κανε τὶς ἀνακρίσεις: «Τὸν κ. Ἄλ. Δελμοῦζον, γράφει στὸ γενικὸ πό-ρισμά του ὁ Ἀντωνακάκης, δὲν γνω-ρίζω προσωπικῶς. Δὲν ἔτυχε ποτὲ νὰ ἀκούσω ὁμιλίαν ἢ διάλεξίν του. Οὔτε ἤδη τὸν ἐκάλεσα εἰς ἐξέτασιν (τὸν εἶχε ἐξετάσει ὁ Γαρέζος καὶ ἔ-κανε ὑπόμνημα), ἀλλὰ τὸν γνωρί-ζω ἀπὸ τὸ ἥδη ἔργον του, ὅπως πι-στῶς ἐξεικονίζεται εἰς τὴν δικογρα-φίαν. Καὶ ἦτο τὸ ἔργον τοῦτο εἰς πολύμοχθος πελώριος πειραματι-σμὸς πρὸς δημιουργίαν καλυτέρου σχολείου τῆς αὔριον γιὰ τὰ παιδιά τῆς Ἑλλάδος. Ἦτο ἔργον πλήρες ἀπὸ παλλόμενον θρησκευτικὸν αἰ-σθημα, ἀπὸ ζωντανὸν αἰσιόδοξον πατριωτικὸν ἐνθουσιασμόν, ἔργον, τὸ ὁποῖον, καὶ διὰ τὸν ἔχοντα ἐπι-φυλάξεις ὡς πρὸς τὴν χρησιμοποῖ-

ηθείσαν ἀκράτως δημοτικὴν γλῶσσαν, ἦτο ἄξιον καλυτέρας τύχης. Κατέκτησεν ὅλην τὴν ἐκτίμησίν μου» («Τὰ Μαράσλειακὰ». "Ἐκθεσις Γεωργ. Ἀντωνακάκη, Ἀρεοπαγίτου 1926, σελ. 122—123).

Τελευταῖος σταθμὸς τῆς ἐπίπονης καὶ μὲ τόσα ἐμπόδια πορείας τοῦ Δελμούζου ἦταν τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὸ Πειραματικὸ Σχολεῖο του. Τὸ Νοέμβριον τοῦ 1928 ἐκλέγεται τακτικὸς καθηγητῆς τῆς Παιδαγωγικῆς στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ νέου Πανεπιστημίου. Στὴν εἰσηγητικὴ του ἔκθεσις ὁ (δύσκολος) Γιάννης Ἀποστολάκης ἔγραφε: «Γιὰ μᾶς ὁ Δελμούζος εἶναι ὁ πρῶτος ἐκπαιδευτικὸς ποὺ πραγματικὰ ἀντίκρουσε τὸ παιδαγωγικὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς μας, ἢ καλύτερα ὁ πρῶτος ποὺ τὸ ἔφερε ὅσο γίνεται κοντύτερα στὴ συνείδησίν μας». Ἀλλὰ οὔτε καὶ στὴ Θεσσαλονικὴ ἔμεινε γιὰ πολὺ καιρὸ ἡσυχος νὰ μορφώσει παιδαγωγικὰ τοὺς νέους λειτουργοὺς τῆς Μέσης Παιδείας μας, παρ' ὅλο ποὺ δόθηκε ὁλόκληρος στὸ νέο ἔργο του. Τὰ πολιτικὰ γεγονότα, ποὺ ἀπὸ τὸν Μάρτιον τοῦ 1935 ξετυλίχτηκαν ραγδαίᾳ πρὸς τὴ Μεταξικὴ Δικτατορία καὶ τὸ ἀσφυκτικὸ γιὰ κάθε ἐλεύθερο πνεῦμα κλίμα τῆς 4ης Αὐγούστου τὸν ἔφεραν σὲ σύγκρουση πρὸς τὸν τότε ὑπουργὸ τῆς Παιδείας Κ. Γεωργακόπουλο καὶ τὸν ἀνάγκασαν νὰ παραιτηθεῖ. Στοὺς φίλους του ποὺ τὸν παρακαλοῦσαν νὰ παραμείνῃ στὴ θέσις του ἔγραφε ἀνένδοτος: «Στὴ Θεσ)νίκη μοῦ ἦταν πιά ἀδύνατον νὰ δουλέψω· θᾶδινα μόνον ψίχουλα» (25 Μαρτίου 1936).

Ὁ Ἀλ. Δελμούζος πέθανε στίς 10 Δεκεμβρίου 1956 σὲ ἡλικία 76 ἐ-

τῶν. Μέσα στὰ 50 χρόνια τῆς δραστηρίαις ζωῆς του οὔτε γιὰ μιὰ δεκαετία τὸν χρησιμοποίησε τὸ Κράτος γιὰ νὰ συνεισφέρει στὴν ἀναμόρφωση τῆς Ἑθνικῆς Παιδείας. Ὁ ἴδιος εἶχε πλήρη ἐπίγνωση τοῦ τραγικοῦ πυρήνα αὐτοῦ τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἐλληνικοῦ φαινομένου. Στὸν ἀπολογισμὸ τῆς βραχύχρονης ἐργασίας του στὸ «Μαράσλειον» ἔγραφε μὲ τὴ σκληρὴ διαύγεια ποὺ δίνει στοὺς ἀνθρώπους ἡ πικρὴ πείρα: «Τέτοια εἶναι καὶ τέτοια θὰ εἶναι συχνὰ καὶ γιὰ καιρὸ στὸν τόπον μας ἢ τύχη γιὰ ὀρισμένες ἀτομικὲς ἢ ὁμαδικὲς προσπάθειες· νὰ δίνουν μονάχα συντρίμματα. Καὶ σ' αὐτὸ δὲ φταίει μονάχα ἡ ἐποχὴ μας, τὰ ἐμπόδια καὶ οἱ δυσκολίες ποὺ βάζει σὲ κάθε μας βῆμα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐμπόδια καὶ οἱ δυσκολίες ποὺ πηγάζουν ἀπὸ μέσα μας. Καὶ ὅμως καὶ τὰ συντρίμματα εἶναι πολύτιμα, ὅταν μπορεῖ νὰ θγεῖ ἀπὸ μέσα τους κάποια ζωὴ» (Οἱ πρῶτες προσπάθειες στὸ Μαράσλειον, σελ. 28—29).

Μέσα στὸ πάνθεον τῶν «ἡρώων καὶ τῶν μαρτύρων» τῆς ἡ Ἑλλην. ἐκπαίδευσις ὀφείλει μιὰ τιμητικὴ θέσις στὸν Ἀλέξανδρον Δελμούζον, ποὺ στίς μέρες μας ἡ προσπάθειά του ἀρχίζει νὰ δικαιώνεται. Οἱ δὲ σημερινοὶ μας ἐκπαιδευτικοὶ ἅς μελετήσουν τὸ ἔργο του καὶ τὴ ζωὴ του. Ἐχουν νὰ κερδίσουν κι ἀπὸ τὰ δυὸ φῶς καὶ θάρρος. Ὁ Ἀλ. Δελμούζος ἀνήκει πιά στὴν ἱστορίαν. Τὸ ἔργο του ὅμως θὰ παραμένῃ γερὸ θεμέλιον μιᾶς οὐσιαστικῆς καὶ πραγματικῆς παιδείας, ζωντανὸς φάρος τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ, πρότυπον ἀνθρωπιστικῆς ἀγωγῆς, θησαυρὸς ἀνεξάντλητου πνευματικοῦ μεγαλείου.

ΚΩΣΤΟΥΛΑ ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΕΖΟΓΡΑΦΟΣ

Παρουσίαση: Δρόσου Κραβαρτόγιαννου

Κατάγεται απ' τὸ Γαλαξίδι (κόρη τοῦ ἀείμνηστου δικηγόρου κι' ἱστορικοῦ Γιάννη Μητρόπουλου). Γεννήθηκε στὸν Πειραιᾶ καὶ ζῇ στὴν Ἀθήνα (Πατησίων 142). Σπούδασε νομικὰ ἀλλὰ δὲν ἐξάσκησε ποτὲ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δικηγόρου.

Ἦταν ἀκόμα μαθήτρια τοῦ γυμνασίου ὅταν ἄρχισε νὰ γράφει. Κεῖνα τὰ χρόνια εἶχα τὴν τύχη νὰ τὴ γνωρίσω. Τῆς ζήτησα κάτι γιὰ τὸ περιοδικὸ «Δελφικὸς Φοῖβος», ποὺ ἐκδίδαμε τότε, μὲν εἶχαμε ἰδρύσει τὴ «Φοιτητικὴ Ἑνωσὴ Φωκέων». Ἀνταποκρίθηκε πρόθυμα μὲ τὸ διήγημα «Ἐπαρχία» ποὺ δημοσιεύτηκε στὸ δεῦτερο τεῦχος, τὸ Γενάρη τοῦ 1959.

Πρωτοεμφανίζεται στὰ ἑλληνικὰ γράμματα τὸ 1958, μὲ τὴ νουβέλλα «Ἡ χώρα μὲ τοὺς ἡλίους», ποὺ ἔβγαλε μ' ἐξόδα της. Ἀκολουθεῖ ἡ συλλογὴ διηγημάτων «Δυὸ ἐποχές» (1960) καὶ τὸ μυθιστόρημα «Λεωφόρος χωρὶς ὀρίζοντα» (1961). Τὸ 1962 παίρνει τὸ Βραβεῖο Πεζογραφίας τῶν Δώδεκα γιὰ τὸ βιβλίο «Πρόσωπα καὶ φιγούρες». Στὴ συνέχεια τῆς πλούσιας παραγωγῆς της ἐκδίδει τὰ διηγήματα μὲ τίτλο «Πολιτεία χωρὶς ἥρωες» (1964) καὶ τὸ μυθιστόρημα «Ὁ ἔνοχος» (1966). Μεσολαβεῖ σιωπὴ τριῶν χρόνων γιὰ τὴν κατάργηση τῶν πνευματικῶν ἐλευθεριῶν ἀπὸ τὴ Δικτατορία. Ἀπὸ τὸ 1970 ἐκδίδει ἀνελλιπῶς ἕνα ὡς δύο βιβλία κάθε χρόνο. Ἡ συλλογὴ διηγημάτων μὲ τὸν τίτλο «Περικωριακὴ ζωή», ποὺ κυκλοφορεῖ τοὺς

πρώτους μῆνες τοῦ 1980, εἶναι τὸ 17ο βιβλίο της.

Ἀλλὰ γράφει καὶ θέατρο. Ἐχουν παιχτεῖ μονόπρακτὰ της στὴ Θεσσαλονίκη (1962) καὶ στὴν Ἀθήνα (1964 καὶ 1966). Τὸ 1970 παίζεται στὸν Πειραιᾶ τὸ ἔργο της «Ἡ πόλη μας» μὲ τὸ χορό-δραμα τῆς Ραλλοῦς Μάνου καὶ σκηνοθεσία Μιχάλη Παπανικολάου καὶ τὸ 1975 στὴ Θεσσαλονίκη «Ἡ χώρα Ραμασινα» μὲ σκηνοθεσία τῆς Μαίρης Βοσταντζή. Τὸ ἔργο της «Οἱ τέσσερες ἐρημιές» παίρνει τὸ βραβεῖο τοῦ καλύτερου ἔργου στὸ Φεστι-

βάλ 'Ιθάκης 1977 και τόν ίδιο χειμώνα παίζεται στο θέατρο «Κάδα» με τους Χατζίσκο — Νικηφοράκη. Τò Φλεβάρη τοῦ 1978 τò Ἐθνικὸ Θέατρο ἀνεβάζει τò ἔργο της «Τò παιγνίδι καὶ μιὰ τύψη» καὶ τò Νοέμβρη τοῦ ἴδιου χρόνου ἡ «Μουσικὴ γιὰ μιὰ ἀναχώρηση» παίζεται ἀπ' τò θέατρο Μουσούρη. Τò ἔργο αὐτò ἐκδίδεται φέτος ἀπ' τὶς ἐκδόσεις «Κέδρος» στὴ σειρὰ «Σύγχρονο Ἑλληνικὸ Θέατρο».

Γράφει ἐπίσης σενάρια καὶ τραγούδια ἀντιμιλιταριστικά.

Ἔχει περιληφθεὶ στὴν Ἀνθολογία διηγήματος (τόμ. γ') τοῦ Ρένου Ἀποστολίδη μετὰ τὸ διήγημα «Ἡ αὐλὴ» ἀπ' τὴ συλλογὴ της «Δυὸ ἐποχές». Ἔχει μεταφραστεὶ καὶ περιληφθεὶ σὲ ἀνθολογίες ξένες: Στὰ «Lettres Nouvelles» στὴ Γαλλία ἐπίσης στὴν Ἰταλία καὶ στὴν Ὀλλανδία μετὰ «Τò χρονικὸ τῶν τριῶν ἡμερῶν», στὴ Γιουγκοσλαβία, στὴ Σουηδία καὶ στὴν Πολωνία μετὰ διηγήματα, ἐνῶ στὴ Ρωσία κυκλοφορεῖ μιὰ νουβέλλα της μετὰ τὸν τίτλο «Albinoni adagio», ποὺ τώρα μεταφράζεται στὴν Ἀμερικὴ καὶ στὴ Βουλγαρία.

ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ

Ἡ Κωστούλα Μητροπούλου, ἀπὸ τὸ πρῶτο κιόλας βιβλίο της, ἦταν φανερό ὅτι δὲν ἀκολουθοῦσε ἀποδεκτοὺς δρόμους. Ἡ κατοπινὴ της ἐξέλιξις θὰ τὴν ἐντάξει στὶς νέες ἐκεῖνες τάσεις ποὺ συνηθίσαμε νὰ τὶς ἀποκαλοῦμε «ἀντιμυθιστόρημα» καὶ ποὺ δὲν εἶναι στὴν πραγματικότητά παρὰ μιὰ δικαιολογημένη ἄρνηση ἀποδοχῆς τεχνητῶν ὠραιολογιῶν καὶ παραδοσιακῶν σχημάτων. Ἡ διαδρομὴ της στὸ χῶρο τῆς τέχνης ἀπὸ τὸ πρῶτο βιβλίο της ὡς τὶς ἀναζητήσεις τῶν «Δυὸ ἐποχῶν» καὶ τὴν βαθύτατα ἀνθρώπινη ὑπόδομή τῆς «Λεωφόρου χωρὶς ὀρίζοντα», ὁδηγοῦσαν τελικὰ στὰ «Πρόσωπα καὶ φιγούρες», βιβλίο

ἰδιαίτερα ἐρμηνευτικὸ τῆς ἰδιοσυγκρασίας της, ἀλλὰ καὶ τῶν καλλιτεχνικῶν ἐπιδιώξεών της. Πρόκειται γιὰ μιὰ σειρά ἀπὸ μικρὲς ἱστορίες ποὺ ἡ κάθε μιὰ ἀναφέρεται καὶ σὲ κάποια ψυχολογικὴ περίπτωση ποὺ τὰ πρόσωπα —οἱ φιγούρες— τὶς ζοῦν ὁλοκληρωτικά. Συμβολικὲς ἢ πραγματικὲς οἱ φιγούρες αὐτὲς εἶναι οὐσιαστικὰ ἀφετηρίες γιὰ μιὰν ὁλοκληρωτικὴ ἀποδέσμευση τῆς μνήμης ἀπὸ τὶς συμβατικότητες, γεγονὸς ποὺ ὁδηγεῖ ἀναπότρεπτα στὴν ἀπογύμνωση τῆς ψυχῆς καὶ στὴν ἀλήθεια. Τὰ «Πρόσωπα καὶ φιγούρες» βοήθησαν τὴν συγγραφέα νὰ προχωρήσει σὲ οὐσιαστικώτερες ἀνιχνεύσεις ψυχικῶν καταστάσεων.

Ἡ «Πολιτεία χωρὶς ἥρωες» εἶναι λογικὸ ἐπακόλουθο μιᾶς χαραγμένης πλέον πορείας. Τὰ διηγήματα αὐτὰ περικλείουν ἓνα ἐντονο μῆνυμα, ποὺ εἶναι μαζί μετὰ τὴν ἰδιομορφία ἐνὸς ἀπόλυτου προσωπικοῦ ὕφους, τὸ κυριώτερο θέλητρό τους. Σὲ μιὰ πολιτεία χωρὶς ἥρωες ζοῦμε ὅλοι μας ἀπὸ καιρὸ, ἔστω κι ἂν ὁ καθένας μας εἶναι τραγικὸς ἥρωας, ποὺ ἀδυνατεῖ νὰ μετουσιώσει σὲ πράξις ὅ,τι σχεδίασε νοερά, ἀναζητώντας διέξοδο. Ἡ ψυχογράφησις τῶν ἡρώων πλαταίνει σὲ βάθος, γίνεται τυραννικὴ ἀναζήτησις τῶν ἀφορμῶν καὶ ὀδυνηρὴ προσπάθεια καταμερισμοῦ εὐθυνῶν γιὰ τὸ σύγχρονο ἀδιέξοδο.

Μετὰ τὸν «Ἐνοχο» ἡ συγγραφέας ὁλοκληρώνει τὸν προσωπικὸ ἐκεῖνο τόνο ποὺ ἀποτελεῖ τὸ κυριώτερο πλεονέκτημα τῆς ἐργασίας της, ἓνα ὕφος ποὺ δὲν ἔχει τὴ δουλικότητα τῶν μιμήσεων πολλῶν ἄλλων, ἀλλ' ἀποτελεῖ ἀκατοπτρὸ τοῦ ψυχικοῦ της κόσμου καὶ τῶν εἰδικῶν ἐνδιαφερόντων ποὺ τὴν ἀπασχολοῦν. Ὁ «Ἐνοχος» εἶναι ἓνα κλασσικὸ παράδειγμα τοῦ ὕφους, τῆς τεχνικῆς καὶ τῶν ἀντιλήψεων της.

Στὴν «Ἐκτέλεση» ἡ συγγραφέας ἔχει

μια πολυδιάστατη αύξηση της ζωής, των ανθρώπινων σχέσεων, του χρόνου μέσα στον οποίο δημιουργούνται, των προσώπων που τις δημιουργούν. Αυτά τα πρόσωπα, οι ήρωές της, δεν μας δίνονται άμεσα σαν κύριοι φορείς μιας δράσης ή ενός πνεύματος, αλλά πάντα μέσ' από το πρίσμα που χρησιμοποιεί ή αφηγείται. Γι' αυτό σε καμιά περίπτωση δεν έχουν ένα καθωρισμένο περίγραμμα, με σαφείς διαστάσεις μέσα στο χώρο και το χρόνο. Μόνον ο άνθρωπος προς τον οποίο απευθύνεται ο μονόλογος της αφηγήτριας, αγαδεκνύεται σιγά - σιγά παρ' όλη την παθητικότητα της παρουσίας του μέσα στις σελίδες του ήμερολογίου, σαν ένα από τα τραγικά πρόσωπα της εποχής μας, απ' αυτά που τους δόθηκε το προνόμιο να απομυθοποιήσουν ένσυνείδητα, φτάνοντας ακόμα και μέχρι θανάτου, όλον εκείνο τον ιδανισμό των προηγούμενων γενιών. 'Η «Εκτέλεση» είν' ένα βιβλίο για προβληματισμό, για έρωτηματικά, για συζήτηση.

Στο «Άλφαθητάριο» γκρεμίζονται πολλοί τοίχοι μ' ένα τρόπο υπαινικτικό, ενώ στο «Η προδοσία και ο μύθος» ή αγάπη για τη ζωή κορυφώνεται με τη συνεχή αναφορά στο θάνατο. Μέσα όμως απ' αυτή την αγωνία απλουστεύονται οι έννοιες της αλήθειας και της ελευθερίας. Γκρεμίζονται πανάρχαια είδωλα και ο άνθρωπος μπαίνει σε μια νέα πορεία που οδηγεί μακριά απ' την αυταρχική κοινωνία του κατεστημένου.

'Η «Ηλιοφάνεια» αποτελεί ένα μυθιστόρημα ανανεωμένο και στις δομές του και στην έκφρασή του καθώς ο διάλογος παρεμβάλλεται στη διήγηση ανακλητικών αναμνήσεων και προχωρημένων στιγμών. Δυο άνθρωποι — ένας άντρας και μια γυναίκα — απομονώνονται για δώδεκα μέρες. Θα μείνουν μαζί χωρίς καμιά έπα-

φή με τον έξω κόσμο, χωρίς χθές και χωρίς αύριο, συντροφιά με τις σπασμένες μνημές, με τα καταργημένα πρότυπα των έφηβικών ιδανικών, που ανάμεσα στις ρωγμές τους αφήνουν να γλυστρήσουν κάποιες έμπειρίες και μια άλλη — προσωπική για τον καθένα — γεύση ζωής. Και στήν απελπισμένη αναζήτηση της αλήθειας, θα ξεθάψουν πρόσωπα, καταστάσεις, γεγονότα που τους ταλαιπώρησαν τριάντα πέντε ολόκληρα χρόνια. Τότε θα παρελάση ο πόλεμος, κάποια σπαραγμένα πρόσωπα, μια χαμένη ευκαιρία γι' απελευθέρωση, ο μισητός φασισμός, όλα σκοτεινά, όλα χωρίς ήλιο. Κι όμως αυτές οι δώδεκα μέρες είναι γεμάτες ήλιο κι αλήθεια, έχουν ήλιοφάνεια διακοσίων ογδόντα οκτώ ωρών. 'Η «Ηλιοφάνεια» είναι ένα απ' τα πιό άρτια και πιό καλογραμμένα κείμενα της συγγραφέως.

Τα διηγήματά της με τίτλο «Άρθρο Νο 22» είναι μια παρουσία αλήθειας μέσα σ' ένα κόσμο, όπου το ψέμα κυριαρχεί σαν κατάσταση και σαν σύνορο συμβατικό, που μέσα του κινείται, ζει κι επιβιώνει το άτομο σε μια κοινωνία κατεστημένη και στεία.

Στο «Ζαάρ 19» η συγγραφέας κάνει μια βαθειά τομή στο χρόνο, που είναι ένα συνεχές παρόν, απαλλαγμένο από τα περιττά, ικανό να προσφέρει δυνατότητα ανιχνεύσεως. Κάτω απ' αυτή τη δυνατότητα ο κόσμος του άπώτατου χθές συνυπάρχει με τον κόσμο του Σήμερα, εκφράζοντας τον κόσμο του ήρωα που πάσχει για να εισχωρήσει στον κόσμο της ήρωίδας και τον κόσμο της ήρωίδας που με ψυχραιμία επιχειρεί τη δική του εισχώρηση στον κόσμο του ήρωα. Μέσα σ' αυτό το μυθιστόρημα ή συγγραφέας κλείνει τον καλύτερο έαυτό της. Παίζει ένα άρτιο παιχνίδι μεταξύ Μνήμης και Αναμνήσεως. 'Ο λόγος της μοιάζει με μουσική ζωματίου. 'Ο μουσικός

λοι ἅπ' αὐτούς, εἴτε μὲ τις μεγάλες προσφορές τους, εἴτε μὲ τὰ ξακουστά ἥρωικά τους κατορθώματα καὶ τὰ ἀγνά τους ὑπέρλαμπρα πατριωτικά αἰσθήματα, γράφτηκαν στὴν ἱστορία μὲ μεγάλα γράμματα καὶ δὲν ξεχνιοῦνται. Αὐτοὶ ὅμως εἶναι οἱ μεγάλοι, οἱ λίγοι. Οἱ μικροὶ καὶ ἀνώνυμοι εἶναι οἱ πολλοί. Καὶ μ' αὐτούς ἐμεῖς θ' ἀσχοληθοῦμε, διότι ἥρωες εἶναι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, πού μὲ τις ἐξαιρετικές πράξεις παλικαριᾶς καὶ αὐτοθυσίας τους ἀποβλέπουν στὴν ἐξυπηρέτηση ἑνὸς κοινοῦ ἰδανικοῦ, ὅπως εἶναι ἡ ἐλευθερία τῆς πατρίδας.

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση γένησε ἓνα πλῆθος ἡρώων, γνωστῶν καὶ ἀγνωστών. Ὁ τσοπάνος ἢ ὁ ψαρὰς πού μὲ μισὸ τσαρούχι πολεμοῦσε τόσα χρόνια, πάνω στὰ βουνὰ ἢ μέσα στὶς θάλασσες, ἄοπλος καὶ πολλές φορές χωρὶς ψωμί, γιὰ τὴν λευτεριά τῆς πατρίδας καὶ πού ὅταν ἀκόμα σκοτώθηκε τ' ὄνομά του ἔμεινε ἀγνωστο ἢ ξεχάστηκε, ἦταν ἥρωας, πού ἀξίζει τὴν εὐγνωμοσύνη καὶ τὸν θαυμασμό τῶν μετέπειτα ἑλληνικῶν γενεῶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀπλὸς Λαός, ὁ ἀγνωστος καὶ ἀνώνυμος χωριάτης, πού δὲν πολέμαγε μὲ τὰ ὅπλα, ἀλλὰ ὑπέμεινε τὶς συνέπειες τοῦ πολέμου, δεχόμενος κάθε τόσο τὴν καταστροφικὴ μανία καὶ τὴν αἰμοχαρὴ διάθεση τοῦ ἐχθροῦ, χωρὶς νὰ προδώσει τὴν πατρίδα καὶ τὴν πίστη του, ἦταν ἥρωας. Πάνω σ' αὐτὸ τὸ ἀνώνυμο πλῆθος τῶν ἡρώων στηρίχθηκαν οἱ ὀνομαστοὶ ἥρωες γιὰ νὰ κατορθώσουν τ' ἀκατόρθωτα, γι' αὐτὸ πρέπει νὰ τοὺς τιμοῦμε ἐξ ἴσου.

Ἔτσι καὶ ἡ Φωκίδα, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ξακουστοὺς ἥρωές της (Μακρυγιάννη, Πανουργιᾶ, Ἀθ. Διάκο, Γκούρα), ἔχει καὶ χιλιάδες ἄλλους ἀγωνιστὲς καὶ ἥρωες, εἴτε πρὶν εἴτε κατὰ τὴν Ἐπανάσταση. Μεγάλοι κλεφτοκαπετάνιοι κατὰ τὸν προηγούμενο ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση αἰώνα ἦταν ὁ Βλαχοθανάσης ἀπὸ τὴ Βουνιχώρα (ὁ ἀετὸς τῆς Γκώνας) καὶ ὁ καπετάν (ἢ τσάμ) Καλόγερος ἀπὸ τὴν Ἀρτοτῖνα (ὁ ἀετὸς τῶν Βαρδουσίων), πού μαζί μὲ τὸν Πανελλήνιο ἀετὸ (τὸ γέρο Ἀνδροῦτσο — Ἀνδρέα Βερούση — πατέρα τοῦ Ὀδυσσέα) πού εἶχε τὴ θάση τοῦ στοῦν Παρνασσό, ἦταν ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος τῶν Τούρκων τῆς περιοχῆς. Γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση τῶν γενναίων αὐτῶν ἀνδρῶν, καθὼς καὶ ἄλλων ὁμοίων, πιστεύω νὰ μᾶς δοθεῖ ἡ εὐκαιρία ἄλλη φορὰ νὰ γράψουμε.

Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ἀγώνα ἀναφέρονται ὀνομαστικὰ πεντακόσιοι Δωριεῖς πού ὑπηρετοῦσαν μόνιμα στὸ Σῶμα τοῦ Δήμου Σκαλτσᾶ. Σ' αὐτούς, σύμφωνα μὲ τὶς πηγές πού ἔχουμε, πρέπει νὰ προσθέσουμε τουλάχιστον ἄλλους πεντακόσιους τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα δὲν σώθηκαν ἢ πού δὲν ἦταν τακτικοί. Ἀπὸ τοὺς ἄνδρες αὐτοὺς οἱ τριακόσιοι ὑπὸ τὸν Κ. Καλύβα ἀγωνίστηκαν στὶς σωτήριες γιὰ τὴν Ἐπανάσταση νικητήριες μάχες τῆς Ἀμπλιανῆς καὶ τῶν Βασιλικῶν, κλείστηκαν στὸ Μεσολόγγι κατὰ τὴ δευτέρη μεγάλη πολιορκία τους καὶ τέλος στὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου πολέμησαν ἥρωικά.

Στὸ Σῶμα τοῦ Παρνασσέως Πανουργιᾶ ἀναφέρονται ἑξακόσιοι τα-

κτικοὶ ἀγωνιστὲς πὺ πολέμησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνα στίς ἀποφασιστικὰς γιὰ τὴν ἐπανάστασιν νικητήριες μάχες τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Σαλῶνων, τῆς Ἀμπλιανῆς, τῶν Βασιλικῶν, τῆς Ἀράχωθας, τῶν Ἀθηνῶν κ.λ.π.

Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι ὅτι πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάστασιν καὶ τὰ δύο ἀρματολικά Σώματα μὲ τὰ ὁποῖα ἐγίνετο τὸ ξεκίνημα τοῦ ἀγῶνα στὴ Φωκίδα καὶ μὲ τὰ ὁποῖα ἐλευθερώθηκαν τὰ Σάλωνα καὶ τὸ Λιδωρίκι ἀποτελοῦνταν ἀπὸ ἐξήντα καλογυμνασμένους ἄνδρες τὸ καθένα. Οἱ ἄνδρες τοῦ Πανουργιᾶ, ἐπὶ πλεον, ἦσαν πολὺ πειθαρχημένοι καὶ ὁμοιόμορφα ντυμένοι, ὅταν τακτικὸς στρατὸς, ὁ πρῶτος τακτικὸς στρατὸς τοῦ εἰκοσιένα. Μὲ τὸ ξεκίνημα τοῦ ἀγῶνα καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτοῦ τὰ δύο αὐτὰ Σώματα πλαισιώθηκαν μὲ πολλοὺς νέους ἀγωνιστὰς καὶ ἐγιναν καὶ νέα Σώματα μὲ ἄλλους μικροκαπετάνιους, ἔτσι ὥστε οἱ ἀγωνιστὲς τῆς Φωκίδος νὰ φθάσουν, κατὰ διαστήματα, τίς δύο μὲ τρεῖς χιλιάδες.

Ἀπὸ τίς χιλιάδες τῶν ἀγωνιστῶν αὐτῶν θ' ἀναφέρουμε μερικὰ διασωθέντα ἀντιπροσωπευτικὰ ὀνόματα ἀπὸ τίς διάφορες περιοχὰς τῆς Φωκίδας, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν

Ἀμφισσα: Ἀλμπάνης, Γεροδῆμος, Ζαφειρίου, Ζητουλιάτης, Θεοδώρου, Θεοχαρόπουλος, Ἰωάννου, Καλούτσης, Καραθιός, Κεχαγιᾶς, Καραπλῆς.

Ἀρτοτῖνα: Σκαλτσοδῆμος, Καλύδας, Σιαφάκας, Κατσαρός, Κανέλλος, Κριατσίωτης, Κωστάριτσας καὶ Σουρουτσίωτης. Βουνιχώρα: Ποντίκας, Λυκοθανάσης.

Γαλαξίδι: Γέντζος, Θεοχάρης, Καραλίθας, Κρίκος, Λογοθέτης καὶ Μητρόπουλος.

Δελφοί (Καστρί): Ἀλεξάνδρης, Κοντοσόπουλος.

Διακόπι (Γρανίτσα): Κοντογιάννης, Κοταρόπουλος, Σιόκρης.

Δροσοχώρι: Μῆτρος Καθάριος.

Ἐπτάλοφος (Ἀγόριανη): Γκέκιος, Καστελιώτης, Τράκας, Σουδάλας.

Καλοσκοπή (Κουκουβίστα): Παπαντριάς, Καρλιαύτης.

Κροκύλειο: Ἀθανασίου, Καψιμάλης, Καραβίτσας, Κουτσούκας, Νίτσος, Ξανάλατος.

Κλήμα: Ἀθανασίου Γ. ἡ Καπετὰν Γεωργούλας.

Λιδωρίκι: Ἠλιόπουλος, Καλκαμέντζος, Λιδωρίκης, Σκούτας, Λωρῆς, Μητροθανάσης, Τσάντζαλος, Μαργέλος.

Μαλανδρίνο: Ζαγγανᾶς, Λατσούδης, Πλεσώτης, Σωταινιώτης, Κατσιακαμπῆς, Σταματόπουλος.

Μουσουνίτσα: Κοζώνης, Μασαθέτας, Σαντίκος.

Μαυρολιθάρι: Βλαχαριμάτας, Θεοχάρης, Μανιώτης.

Παλαιοξάρι: Ἀλαμάνης, Ἀποκουρίτης, Ἀσημάκης, Γκέκας, Μηζαήτης.

Πανουργιᾶ (Δρέμυσα): Μαμούρης, Παπακώστας.

Πενταγιοί: Ἀθανασόπουλος, Γρίδας, Κανέδας, Κασθίκης, Καλατζόγιαννος, Κουρτζέζος, Ντρεστενιώτης, Παπούλιας.

Σεργούλα: Παπαγιώργης, Παπαπολίτης Χαράλ.

Σερνικάκι: Κατσούγιας Ἀθαν.

Τολοφώνα: (Βιτρινίτσα): Ἀντριόπουλος, Καραβάκης, Πάζας, Φακόπουλος.

Δωρίδα: Ζαχαριάς Κώστας ἡ Κωνσταντᾶρας, Θανασοῦρας, Κάδρας, Μπίτης, Χαλβατζῆς, Βίτσας, Γούλας, Γεροδῆμος, Γιότης, Καλλιαντέρης, Ἀδοριώτης, Βαλτινός, Λιάπης, Κάρμας, Κατσιαγιάννης.

Παρνασσίδα: Ἀθανασίου Ζαχαριάς, Ἀμπλιανίτης, Γκούμας, Κούρμας, Μπακογιάννης, Κατσιακαμπῆς, Ἀρβανίτης, Καραβάγγος, Καστέλης, Κατσαρός, Κίτζου, Κόκκινος, Λάγιος, Λάμπρου, Μπαλωμένος.

Φωκίδα: Ζῶτος, Καραχάλιος, Καλιακού-

Ἐποκριάτικες ἐκδηλώσεις - Ἔθιμα καὶ ἐκδηλώσεις πρὸ τοῦ Πάσχα (*)

ΤΑΣΟΥ Μ. ΦΙΛΙΠΠΟΠΟΥΛΟΥ

Μετὰ τὶς Χριστουγεννιάτικες διακοπές καὶ τὴν διασκέδαση ἀκολουθεῖ ἓνα μακρὺ χρονικὸ διάστημα «νεκρὸν» ἀπὸ πλευρᾶς γιορτῶν, μέχρι νὰ φτάσουν οἱ Ἐποκριές, ποὺ θὰ δώσουν τὴν εὐκαιρία γιὰ ἓνα γενικώτερο ξεφάντωμα. Καὶ γίνεται ἀκόμα πιὸ ἐπιτακτικὴ ἡ ἀνάγκη γιὰ τὸ ξεφάντωμα αὐτό, ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι θὰ ἀκολουθήσουν μετὰ τὶς Ἐποκριές ἓνα ἐπίσης μακρὺ χρονικὸ διάστημα νηστείας καὶ προσευχῆς, μέχρι νὰ ἔλθουν οἱ γιορτές τοῦ Πάσχα. Βέβαια μέσα στὶς χαρούμε-

νες ἐκδηλώσεις καὶ τοὺς τρελλοὺς πανηγυρισμοὺς ὑπάρχουν καὶ ἐκδηλώσεις γιὰ τὶς ψυχές τῶν νεκρῶν, ποὺ γίνονται τὰ Σάββατα τῶν τριῶν πρώτων ἑβδομαδῶν τῆς Σαρακοστής, τὰ «ψυχосάββατα» ὅπως τὰ λένε. Κατὰ τὰ ψυχосάββατα οἱ νοικοκυρὲς φτιάχνουν κόλυβα καὶ τὰ πηγαίνουν στὴν ἐκκλησία γιὰ νὰ διαβάσῃ ὁ παπὰς τὶς συγχωρητικὲς εὐχές καὶ νὰ τὰ μοιράσουν μετὰ στὸ ἀραιὸ ἐκκλησιασμά ἢ στὰ παιδιὰ τοῦ σχολείου.

Ἄς ἀφήσωμε ὅμως τὶς σχετικὲς μὲ τοὺς νεκροὺς ἐκδηλώσεις, οἱ ὁποῖες δὲν παρουσιάζουν τίποτε τὸ ἰδιαιτέρο γιὰ νὰ ἀναφέρωμε τὶς χαρούμενες ἐποκριάτικες ἐκδηλώσεις, οἱ ὁποῖες κορυφώνονται τὴν τελευταία Κυριακὴ τῆς Ἐποκριᾶς.

Τὴν πρώτη ἑβδομάδα τοῦ Τριωδίου, τὴν «ἀπολυτὴ» ὅπως τὴν λένε, καὶ τὴν δεύτερη ἑβδομάδα, τὴν κρεατινὴ, δὲν ἔχομε ἀξίας λόγου ἐκδηλώσεις. Ἡ προσοχὴ ὅλων εἶναι στραμμένη στὴν τελευταία Κυριακὴ, στὶς Τυραποκριές, γιὰτὶ τότε θὰ δοθῇ εὐκαιρία σ' ὅλους, ἀκόμη καὶ στοὺς ἡλικιωμένους, νὰ ξανανιώσουν καὶ νὰ ξεφαντώσουν. Ἰδιαιτέρη προετοιμασία γίνεται ἀπὸ τοὺς

δας, Κατσαντώνης, Λιανός, Μανίκας, Μακρόπουλος, Μαστραπᾶς, Ματατάνης, Μητρόπουλος, Μωραΐτης, Ξυλιωίτης, Ρούκης, Σιργουνιώτης, Ντόβας, Νεπαχτίτης, Ρυκᾶς, Σουλιώτης.

Μερικὰ ἀπὸ τ' ἀνωτέρω ὀνόματα εἶναι ἀντιπροσωπευτικὰ χωριῶν, δηλαδὴ οἱ ἀγωνιστὲς ἔπαιρναν σὰν ἐπώνυμο τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ τους, ὅπως Κριατσιώτης, Πλεσώτης, Κωστάριτσας, κλπ. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ φανερώνει ὅτι ἀγωνιστὲς πρόσφεραν ὅλα σχεδὸν τὰ χωριά, ἀνεξάρτητα τοῦ ἂν αὐτοὶ καταγράφηκαν στὸ κεφαλοχώρι τῆς περιοχῆς τους.

ΠΗΓΕΣ — ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

Δ. Φωτιάδης: Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ '21. Χρ. Στασινόπουλου: Λεξικὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως.

Κ. Δημόπουλου: Δήμος Σκαλτσᾶς (Ἀθῆναι 1963).

Ἑταιρείας Φωκικῶν Μελετῶν : Φωκικὰ Γράμματα (Ἀμφισσα 1979).

(*) Ἀπ' τὸ βιβλίο τοῦ Τάσου Μ. Φιλippoπούλου, μετεκπαιδευθέντος διδασκάλου Πειραιῶ. Σχολ. Πανεπιστημίου Πατρῶν, «ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΤΡΙΚΟΡΦΟΥ ΔΩΡΙΔΟΣ».

νέους τοῦ χωριοῦ, οἱ ὅποιοι θὰ μεταμφιεσθoύν καὶ θὰ γυρίζουν μέσα στο χωριό σκορπίζοντας τὸ κέφι καὶ τὴν χαρά, ἀλλὰ καὶ τὸν φόβο, στὸν παιδόκοσμο μὲ τὴν ἄγρια ἐμφάνισί τους καὶ τὰ «σταχτοπάνια».

Αὐτοὶ οἱ μεταμφιεσμένοι νέοι μετασκαράδες, ὀνομάζονται «σκυλαραῖοι» καὶ κατὰ τὴ γνωστὴ Ρουμελιώτικη φωνηεντοφαγία, «σκλαραῖοι».

Ἀπὸ τὴν παραμονή, αὐτοὶ ποὺ θὰ ντυθοῦν «σκλαραῖοι», 20—25, φροντίζουν νὰ συγκεντρώσουν τὶς ἀνάλογες φορεσιὲς καὶ τὰ ἀπαραίτητα εἶδη γιὰ τὸν στολισμὸ καὶ τὴν ἐξάρτυσι τῶν προσώπων ἐκείνων ποὺ θὰ ὑποδυθοῦν κάποιον ρόλο. Ἔτσι, συγκεντρώνουν φουστανέλλες, κάπες, γκλίτσες, κουδούνια, κυπριά, γυναικεῖα φορέματα, καπέλλα, δέρματα κλπ. Τὴν Κυριακὴ τὸ μεσημέρι ὅλοι οἱ ὑποψήφιοι «σκλαραῖοι» συγκεντρώνονται, μὲ κάθε προφύλαξι, σὲ κάποιο σπίτι, ποὺ ἔχουν ὀρίσει μετὰ ἀπὸ μυστικὴ σύσκεψι τὴν προηγούμενη ἡμέρα. Τὰ προφυλακτικὰ μέτρα παίρνονται γιὰ νὰ μὴ ξέρη κανεὶς οὔτε τὰ πρόσωπα, ποὺ τελικὰ θὰ ντυθοῦν, οὔτε τὸν ρόλο τοῦ καθενός. Ἡ ὅλη ἐμφάνισι τῶν μετασκαράδων καὶ οἱ ἐκδηλώσεις τους εἶναι στὴν οὐσία ἀναπαράστασι χωριάτικου γάμου, ὅπως γινόταν ἄλλοτε καὶ ὅπως γίνεται ἀκόμη καὶ σήμερα. Γι' αὐτὸ καὶ ὑποδύονται τὰ ἀντίστοιχα πρόσωπα τῆς γαμήλιας συνοδείας καὶ τελέσεις τοῦ μυστηρίου. Ἐνας θὰ ντυθῇ γαμπρός. Ἄλλος νύφη, ἄλλος παπὰς γιὰ νὰ κάνη τὰ στέφανα, ἄλλος κουμπάρος, πεθερός, πεθερὰ κλπ. Θὰ ντυθοῦν ἀκόμη μερικοὶ «πολιτισμένοι» συμπεθέροι καὶ θὰ κρατοῦν ἀγκαζὲ τὶς

«κυρίες» τους, ἀλλὰ οἱ περισσότεροι θὰ εἶναι ντυμένοι μὲ κάπες καὶ δέρματα καὶ θὰ ἔχουν κρεμασμένα στὴ μέση τους σειρὲς ἀπὸ κουδούνια καὶ κυπριά. Μερικοὶ θὰ ντυθοῦν «γέροντες» καὶ ἄλλοι «γριές». Αὐτὲς ὅμως εἶναι «στριγκλόγριες». Κρατοῦν στὸ χέρι τους τὸ «σταχτοπάνι», δηλαδὴ μιὰ κάλτσα γυναικεῖα ποὺ τὴν γεμίζουν στάχτη καὶ μ' αὐτὴ κυνηγοῦν τὰ παιδιά, ποὺ θέλουν νὰ πλησιάσουν τὴν γαμήλια πομπή. Δὲν λείπουν θέβαια οἱ φουστανελλοφόροι οὔτε οἱ τραγόμορφοι, μὲ τὶς τομαρίσιες φορεσιὲς καὶ τὰ κέρατα στὸ κεφάλι, ἀπομεινάρια αὐτοὶ οἱ τελευταῖοι Διονυσιακῶν ἐκδηλώσεων τῆς ἀρχαίας εἰδωλοατρικῆς Ἑλλάδος.

Ὅταν ἐτοιμασθοῦν ὅλοι μὲ κάθε λεπτομέρεια βγαίνουν ἀπὸ τὸ σπίτι φωνάζοντας καὶ τραγουδώντας μὲ παραποιημένες φωνὲς καὶ κατευθύνονται στὸ πλησιέστερο σπίτι, ὅπου ἔχει ντυθῇ κάποιος νύφη. Ἔτσι προδίδεται ὁ κρυψώνας τους καὶ τρέχει ὅλος ὁ παιδόκοσμος, ἀλλὰ καὶ οἱ μεγάλοι ἀκόμη, πρὸς τὸ σπίτι ὅπου θὰ πάρουν τὴν νύφη. Οἱ «σκλαραῖοι» πηγαίνοντας γιὰ τὴ νύφη τραγουδοῦν:

*Εἴμαστε ὀρκισμένα, τὰ καημένα,
πέντ' ἔξ, ὅχτῳ παιδιά, κυρὰ δασκάλα.*

Παίρνουν τὴν νύφη μὲ ὅλες τὶς ἐθιμοτυπικὲς ἐκδηλώσεις τοῦ πραγματικοῦ γάμου, γίνονται τὰ στέφανα στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ, χορεύει ἡ νύφη, καὶ μετὰ ὅλη ἡ πομπὴ ἀρχίζει τὶς ἐπισκέψεις τῶν σπιτιῶν τοῦ χωριοῦ μὲ τὴν σειρά. Στὸ δρόμο τῆς ἀκολουθεῖται ἀπὸ τοὺς ἄλλους νέους τοῦ χωριοῦ, ποὺ δὲν ἔχουν

ντυθῇ μασκαράδες, καὶ ἀπὸ τὰ παι-
διά, ἀλλὰ «σὲ ἀπόσταση βολῆς»,
γιατὶ οἱ «γριές» μὲ τὰ σταχτοπάνια
δὲν ἀστειεύονται. Αὐτὸ τὸ κυνηγη-
τὰ μὲ τὰ σταχτοπάνια, οἱ ἀλαλα-
γμοὶ ποὺ θυμίζουν ζούγκλα, οἱ κω-
μικὲς κινήσεις καὶ ἡ ὠμὴ πολλὰς
φορὲς σάτιρα δημιουργοῦν μιὰ ἀ-
τμόσφαιρα Διονυσιακὴ καὶ θάζουν
σὲ μπελάδες τὸν ἀρχηγὸ τῆς πομ-
πῆς, τὸν καπετάνιο ὅπως τὸν λένε,
ὁ ὁποῖος προσπαθεῖ νὰ τηρήσῃ κά-
ποια τάξι καὶ «εὐπρέπεια».

Σὲ κάθε σπῖτι ποὺ ἐπισκέπτονται
μένουν στὴν αὐλὴ, κάνουν σύντομα
τὴν ἀναπαράστασι τοῦ στεφανώμα-
τος καὶ χορεύει ἡ νύφη μπροστά, ἐ-
νῶ οἱ συμπεθέροι μὲ τίς παραλλα-
γμένες φωνές τους τραγουδοῦν:

Σήμερα λάμπει ὁ οὐρανός, σήμερα λά-
μπει ἡ μέρα,
σήμερα στεφανώνεται ἀητὸς τὴν πε-
ριστέρα.

Μερικὲς φορὲς ἔχουν καὶ ὄργανα
ποὺ συνοδεύουν τὴν πομπὴ σὲ ὅλη
τὴν περιοδεία τῆς, καθὼς ἐπίσης καὶ
γαῖδουράκια γιὰ νὰ πηγαίνουν κα-
θάλα τὰ πεθερικά.

Μετὰ τὸ χορὸ ἡ σπιτονοικοκυρὰ
δίνει σὲ μιὰ «γριά» ποὺ κρατᾷ τὸ
καλάθι 4—5 αὐγά ἢ χρήματα καὶ ὅ-
λοι οἱ «σκλαραῖοι», ἀφοῦ εὐχηθοῦν
«χρόνια πολλὰ» φεύγουν τραγου-
δώντας γιὰ ἄλλο σπῖτι. Πολλὰς φο-
ρὲς ἡ «γριά» δὲν ἀρκεῖται στὸ φι-
λοδώρημα τῆς νοικοκυρᾶς καὶ ἐπι-
σκέπτεται τὰ κοτέτσια ὅπου δὲν ἀ-
φήνει κανένα αὐγὸ στὶς φωλιές.

Μετὰ τίς ἐπισκέψεις σ' ὅλα τὰ
σπῖτια τοῦ χωριοῦ ἡ χαρούμενη
πομπὴ καταλήγει στὴν πλατεῖα. Ἐ-
κεῖ συγκεντρώνονται καὶ ἄλλοι χω-

ριανοὶ γιὰ νὰ διασκεδάσουν μὲ τὰ
«καμώματα» τῶν μασκαράδων καὶ
νὰ χορέψουν καὶ αὐτοὶ μαζί τους.
Τὰ παιδιὰ ὅμως θὰ παρακολουθοῦν
ἀπὸ μακριὰ γιατί οἱ «γριές» δὲν ἀ-
φήνουν κανένα νὰ πλησιάσῃ. Ἄλ-
λες ὅμως «γριές» εἶναι πολὺ καλό-
βολες. Κάθονται μὲ τὴ ρόκα τους
δίπλα στοὺς «γέρους» τους καὶ συ-
ζητοῦν κουνώντας κωμικὰ τὰ κε-
φάλια τους. Ἀλλὰ τὰ πιὸ πολλὰ γέ-
λια θὰ προκαλέσουν οἱ κινήσεις
κάποιου ποὺ εἶναι ντυμένος ἀρκού-
δα καὶ ἐκτελεῖ τίς διαταγὲς τοῦ ἀρ-
κουδιάρη.

Γέλια, λοιπόν, χαρὲς καὶ ὁμαδι-
κὸ ξεφάντωμα. Μ' αὐτὰ θὰ περά-
σουν τὴν τελευταία ἡμέρα τῆς Ἀ-
ποκριᾶς καὶ τὸ θράδυ θὰ μεταφερ-
θῇ ἡ χαρὰ σὲ κάθε σπῖτι, ὅπου ὅλη
ἡ οἰκογένεια ἢ οἱ συγγενικὲς οἰκο-
γένειες θὰ ἀποκρέψουν μαζί. Μόλις
στρώσουν τὸ τραπέζι καὶ ὅλα ἐτοι-
μαστοῦν γιὰ τὸ φαγητὸ ὁ ἀρχηγὸς
τῆς οἰκογένειας ἀναγγέλλει τὸ γε-
γονὸς σ' ὅλο τὸ χωριὸ μὲ μιὰ του-
φεκιά. Μετὰ τὸ φαγητὸ θ' ἀρχίσουν
οἱ μεταμφιέσεις καὶ οἱ ἀνταλλαγὲς
ἐπισκέψεων σὲ γειτονικὰ σπῖτια.

Οἱ «σκλαραῖοι» ὥστόσο θὰ γλεν-
τήσουν ἐκεῖνο τὸ θράδυ ὅλοι μαζί.
Τὰ αὐγά, ποὺ μάζεψαν τὰ δίνουν σὲ
νοικοκυρὲς καὶ φτιάχνουν πίττες.
Μ' αὐτὲς καὶ μὲ ἄλλα φαγητὰ κά-
θονται στὸ καφενεῖο τῆς πλατείας
καὶ τρῶνε καὶ γλεντᾶνε μέχρι τὰ
ξημερώματα τῆς Καθαροδευτέρας.

Ἀπ' τίς ἐκδηλώσεις καὶ ἔθιμα
πρὸ τοῦ Πάσχα ἀναφέρονται:

— Τοῦ ἀγίου Τρύφωνος (1 Φε-
βρουαρίου). Διαβάζουν ἀγιασμό
γιὰ νὰ ἐξαφανιστοῦν τὰ ποντίκια.
Αὐτὴ τὴν ἡμέρα δὲν κλαδεύουν τ'

ἀμπέλια ἀπὸ φόβο μήπως κοποῦν
στὸ σῶμα τους μὲ τὸ κλαδευτήρι.

— Τῆς Ὑπαπαντῆς (2 Φεβρουαρίου). Ἐπειδὴ ἀπὸ τὴν ἡμέρα αὕτη
μέχρι τὶς Ἀποκριὲς δὲν ὑπάρχουν
μεγάλες γιορτές, λένε ὅτι «ἡ Ὑπα-
παντὴ μαζεύει τὶς γιορτὲς μὲ τ' ἀν-
τί». Ἄν χιονίσῃ κατὰ τὴν ἡμέρα θὰ
ἔχουν μεγάλη παραγωγή σταφυ-
λιῶν : Παπαντούλα χιονισμένη, κο-
φινούλα γιομισμένη.

— Τοῦ ἁγίου Συμεῶν (3 Φεβρουα-
ρίου). Δὲν πρέπει νὰ ἐργάζονται
αὕτη τὴν ἡμέρα οἱ ἔγκυες γιατί θὰ
γεννηθοῦν τὰ παιδιὰ τους «σημειω-
μένα». Τοῦτο πιστεύουν ἀσφαλῶς
ἀπὸ παρετυμολογία τῆς λέξεως Συ-
μεῶν.

— Τοῦ ἁγίου Βλασίου (11 Φε-
βρουαρίου). Τὴν ἡμέρα αὕτη δὲν
φορτώνουν ζῶα οὔτε θάζουν θηλειὰ
μὲ σκοινὶ σὲ τίποτα γιὰ νὰ μὴ φο-
φήσουν τὰ ζωντανὰ τους ἀπὸ πνι-
γμό.

— Τὴν τελευταία ἡμέρα τοῦ Φε-
βρουαρίου εἶναι χαρούμενοι γιατί
ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡμέρα ἀρχίζει, ἡμε-
ρολογιακὰ τουλάχιστον, ἡ Ἔνοιξι.
Παίρνουν κλωστὲς ἢ μάλλινα νήμα-
τα καὶ πλέκουν ἕνα πολύχρωμο κορ-
δόνι, τὸν «μάρτη» ὅπως τὸν λένε καὶ
τὸ δένουν στὸ χέρι τῶν παιδιῶν νὰ
μὴ τὰ «πιάσῃ» ὁ ἥλιος τοῦ Μαρτιοῦ
καὶ μαυρίσουν, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ μὴ
τὰ πιάσῃ «μαρτοκοφίνα», δηλαδὴ νὰ
μὴ περιορισθοῦν τὰ τρόφιμα καὶ
πεινάσουν.

— Τῶν Ἀη-Σαράντα μαρτύρων
(9 Μαρτίου) οἱ γυναῖκες δὲν πιά-
νουν ἄλευρι γιὰ νὰ μὴ σκουικιάσῃ.

— Ἡ 25ῃ Μαρτίου, σὰν θρησκευ-
τικὴ γιορτὴ γιορτάζεται στὸ χω-
ριὸ μὲ μεγάλη λαμπρότητα. Τὴ γι-

ορτὴ αὕτη τὴ λένε «δεύτερη Λαμ-
πρή». Ἀλλὰ καὶ σὰν ἐθνικὴ γιορτὴ
γιορτάζεται μὲ ἐπισημότητα:

Χαρὰ ποὺ τῶχουν τὰ θουὰ
τὰ κάστρα περηφάνεια,
γιατὶ γιορτάζει ἡ Παναγιά,
γιορτάζει καὶ ἡ Πατρίδα.
Σὰν βλέπουν Διάκους μὲ σπαθιά
παπάδες μὲ ντουφέκια...

μᾶς λέει ἕνα λεβέντικο τσάμικο
τραγουδί. Κι ἕνα ἄλλο ποὺ δείχνει
τὴν περηφάνεια τοῦ Ρουμελιώτη καὶ
τὸ ἀδούλωτο αἶσθημά του καὶ ποὺ
τὴν ἡμέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ παίρ-
νει τὸ χαρακτῆρα ἐθνικοῦ ὕμνου :

Ἄλῃ, ἐδῶ δὲν εἶναι χωριά
νὰ κατοικοῦνε σκλάβοι,
ἐδῶ τὸ λέγε Ρούμελη,
τὸ λένε Μεσολόγγι,
ἐδῶ δὲν παραδίνονται
τ' ἄρματα δὲν πετᾶνε...

— Τὴν τελευταία ἡμέρα τοῦ Μαρ-
τίου δὲν λένε ὑβριστικὰ λόγια γιὰ
τὸν Μάρτη, ἔστω καὶ ἂν τοῦτος ὑ-
πῆρξε «γδάρτης» καὶ «παλουκοκαύ-
της», γιατί φοβοῦνται μὴν πάθουν
τὸ ἴδιο μὲ τὴ γριά τοῦ μύθου. Μιὰ
γριά δεινοπάθησε νὰ ξεχειμωνιάσῃ
τὰ γίδια τῆς καὶ πρὶν περάσει κα-
λὰ - καλὰ ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ
Μαρτιοῦ, εἶπε: «Πρίτς Μαρτάκη μ'
δὲν σ' ἔχω ἀνάγκη, τὰ ξεχείμασα
τὰ γίδια μ'». Θύμωσε, λιπόν, ὁ Μάρ-
της, δανείσθηκε δυὸ μέρες ἀπὸ τὸν
Φεβρουάριο, ἔρριξε χιόνι καὶ χαλά-
ζι καὶ ψόφησαν τὰ γίδια τῆς γριάς.
Ἡ ἴδια, γιὰ νὰ γλυτώσῃ, σκεπάστη-
κε μὲ τὸ καζάνι.

— Τὴν πρωταπριλιά ὅλοι μικροὶ

καὶ μεγάλοι, λένε ἄθῶα ψέματα
στοὺς φίλους καὶ συγγενεῖς τους,
προσπαθώντας νὰ τοὺς ξεγελάσουν.
Θεωρεῖται κακὸ ἢ τουλάχιστον δει-
χνεὶ ἔλλειψι νοημοσύνης ἂν τὴν πά-
θη κάποιος καὶ πιστέψῃ σὲ πρωτα-
πριλιάτικο ψέμα.

— Τὸ Σάββατο τοῦ Λαζάρου δὲν
πρέπει νὰ λούζωνται οἱ γυναῖκες
γιατὶ μετὰ θὰ κουνιέται καὶ θὰ τρέ-
μῃ συνέχεια τὸ κεφάλι τους. Τὸ
πρωτὶ τῆς ἡμέρας αὐτῆς 3—4 κορί-
τσια στολισμένα μὲ ἄσπρα μαντή-
λια (βαμβακέλες) καὶ ἓνα ἀγόρι ἢ
μεγάλος ἄντρας (ὁ φυλάχτης) μ'
ἓνα στολισμένο καλάθι πηγαίνουν
ἄλλοτε νὰ «εἰποῦν» τὸ Λάζαρο. Σή-
μερα, μόνον ἀγόρια πηγαίνουν ἄ-
πὸ σπῖτι σὲ σπῖτι καὶ λένε τὸν «Λά-
ζαρο», ἐνῶ οἱ γυναῖκες ποὺ παντρέ-
φτηκαν ἐκείνη τὴ χρονιά, οἱ νιόνυ-
φες δηλαδή, πηγαίνουν πολὺ μα-
κρὰ στὸ δάσος καὶ φέρνουν φορ-
τωμένες στὴν πλάτη τους θάγια γιὰ
νὰ στρωθῇ τὴν ἄλλῃ μέρα ἡ ἐκκλη-
σία καὶ νὰ μοιραστοῦν καὶ στὸ ἐκ-
κλησίασμα.

— Τὴν Μεγάλῃ Πέμπτῃ, ὅλα τὰ
αὐγὰ ποὺ ἔχουν μαζέψει ἀπ' τὴ Σα-
ρακοστή τὰ θάφουν μέσα σ' ἓνα
καινούργιο δοχεῖο. Τὰ θάφουν μόνο
κόκκινο χρώμα, γιατί τὸ κόκκινο
συμβολίζει τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ
πάνω στὸ Σταυρό. Τὸ πρῶτο αὐγὸ
ποὺ θάφεται τοποθετεῖται στὰ εἰ-
κονίσματα καὶ χρειάζεται γιὰ τὸ
«ξεμάτιασμα» τῶν παιδιῶν.

— Τὴν Μεγάλῃ Παρασκευῇ πρωτὶ
- πρωτὶ τὸ χωριὸ ξυπνᾷ μὲ τὸ θλιβε-
ρὸ μήνυμα ποὺ φέρνουν ψάλλοντας
«τὰ πάθη» οἱ παρέες τῶν παιδιῶν:

Σήμερα μαῦρος οὐρανός, σήμερα μαύρη
μέρα
Σήμερα ὅλοι θλίβονται καὶ τὰ βουνὰ
λυποῦνται.

Ὁ Κύριος ἠθέλησε νὰ μπῇ σὲ περιθόλι
νὰ λάβει δεῖπνο μυστικὸ νὰ τὸν συλλά-
βουν ὅλοι.

Σήμερα ἔδαλαν βουλὴ οἱ ἄνομοι Ἑβραῖοι
οἱ ἄνομοι καὶ τὰ σκυλιὰ καὶ οἱ τρισκα-
ταραμένοι.

Τὸν Ἰησοῦ τὸν πιάσανε καὶ στοῦ χαλκιᾶ
τὸν πᾶνε.

— Χαλκιᾶ, χαλκιᾶ φτιάξε καρφιά, φτιάξε
τρία περόνια.

Καὶ κεῖνος ὁ παράνομος θαρεῖ καὶ φτιά-
χνει πέντε.

— Σὺ Φαραεὶ ποὺ τᾶφτιαζες πρέπει νὰ μᾶς
διδάξης.

— Βάλτε τὰ δυὸ στὰ χέρια του καὶ τ' ἄλλα
δυὸ στὰ πόδια,
τὸ πέμπτο τὸ φαρμακερὸ θάλτε το στὴν
καρδιά του,
νὰ τρέξῃ αἷμα καὶ νερὸ νὰ πληγῶθῃ ἡ
καρδιά του.

Καὶ ἡ Παναγιά σὰν τ' ἄκουσε ἔπεσε
καὶ λιγώθη,
σταμνιὰ νερὸ τῆς ρίξανε, τρία κανάτια
μύσχο...

Καὶ συνεχίζονται τὰ «πάθη» μὲ
τὴν ἐξιστόρησι τῶν ὑπολοίπων γε-
γονότων τῆς σταυρώσεως, στὰ ὁ-
ποῖα ὑπάρχει λίγη ἱστορικὴ ἀλή-
θεια καὶ πολλὴ ποιητικὴ φαντασία.

Μετὰ τὴν πρωϊνὴ λειτουργία στὴν
ἐκκλησία, κτυποῦν πένθιμα οἱ κα-
μπάνες, ἀναγγέλλοντας τὴν ταφή
τοῦ Κυρίου καὶ καλώντας τοὺς χω-
ριανούς νὰ πᾶνε νὰ προσκυνήσουν.

Ἡ Μεγάλῃ Παρασκευῇ εἶναι ἡμέ-
ρα γενικοῦ πένθους. Οἱ γυναῖκες

δὲν πίνουν στὰ χέρια τους θελό-
νες οὔτε καὶ οἱ ἄντρες καρφιά, για-
τὶ αὐτὰ θυμίζουν τὴν σταύρωσι τοῦ
Χριστοῦ. Τὸ μεσημέρι δὲν κάθονται
σὲ τραπέζι γιὰ φαγητό, ἀλλὰ οὔτε
καὶ μαγειρεύουν τίποτε ἐκείνη τὴν
ἡμέρα. Μόνο ξύδι πίνουν ἢ φτιά-
χνουν ὄσπρια στὰ ὁποῖα θάζουν μό-
νο ξύδι. Τὸ θράδυ στὴν ἐκκλησιὰ ὁ
ἐπιτάφιος θρῆνος ψέλνεται, ἐκτὸς
ἀπ' τοὺς ψάλτες, καὶ ἀπὸ 8—10 χο-
ροὺς μαθητῶν καὶ μαθητριῶν γυ-
μνασίου. Ἡ περιφορὰ τοῦ Ἐπιτα-
φίου γίνεται μόνον γύρω ἀπὸ τὴν
ἐκκλησιὰ.

— Τὸ Μεγάλο Σάββατο γίνονται
οἱ προετοιμασίαι γιὰ τὴν «ἐορτὴ
τῶν ἐορτῶν καὶ πανήγυριν τῶν πα-
νηγύρεων». Μετὰ τὴν πρώτη Ἀνά-
στασι οἱ γυναῖκες φτιάχνουν τὰ
κουλούρια καὶ τὰ τσουρέκια, ζυμώ-
νουν τὸ ψωμί, ἐτοιμάζουν τὸ σπίτι
καὶ ὑποδέχονται τοὺς ξενητεμένους.
Οἱ ἄντρες σφάζουν τὸ ἄρνι ἢ κατσί-
κι καὶ τὸ περνοῦν στὸ σουθλί γιὰ
νὰ τὸ ἔχουν ἔτοιμο τὴν ἄλλη μέρα
νὰ τὸ ψήσουν.

Ἡ Ἀνάστασι στὸ χωριὸ δὲν γί-
νεται τὰ μεσάνυχτα. Ἐδῶ καὶ δεκά-
δες χρόνια οἱ καμπάνες χτυποῦν με-
τὰ τὶς 3 τὰ μεσάνυχτα καὶ ἡ Ἀνά-
στασι γίνεται κατὰ τὶς 4 τὸ πρωῒ.
(Ἀπὸ τὸ 1973 ὅμως μὲ διαταγὴ τοῦ
Μητροπολίτου ἡ Ἀνάστασι σ' ὅλες
τὶς ἐκκλησίες τοῦ Νομοῦ γίνεται

στὶς 12 τὰ μεσάνυχτα). Ὁ παπᾶς
ρωτᾷ καὶ ξαναρωτᾷ ἂν ἦρθαν ὅλες
οἱ οἰκογένειες στὴν ἐκκλησιὰ καὶ
ὅταν βεβαιωθῇ γι' αὐτό, ψέλνει τὸ
«Δεῦτε λάβετε φῶς». Ἡ Ἀνάστασι
γίνεται στὸ προαύλιο τῆς ἐκκλη-
σίας. Ἔτσι δίνεται ἡ εὐκαιρία νὰ
ρίξουν ὅλοι οἱ νέοι καὶ οἱ ἄντρες τὶς
αὐτοσχέδιες κροτίδες τους καὶ νὰ
συναγωνισθοῦν τίνος ἡ κροτίδα θὰ
ἐντυπωσιάσῃ περισσότερο μὲ τὸν
κρότο καὶ τὴν λάμψι της. Μετὰ τὴν
Ἀνάστασι ὅλοι οἱ χωριανοὶ ξαναμ-
παίνουν στὴν ἐκκλησιὰ καὶ παρακο-
λουθοῦν τὴν λειτουργία μέχρι νὰ
τελειώσῃ.

Ἡ ἐπιστροφή ἀπὸ τὴν ἐκκλησιὰ
μὲ τὸ Ἀναστάσιμο φῶς τὴν ὥρα
ποὺ ξυπνάει ἡ Φύσι καὶ ξημερώνει
ἡ ἡμέρα, εἶναι μιὰ ἀπόλαυσι μαγευ-
τικὴ καὶ ἕνα θέαμα ἰδιαίτερα γρα-
φικό. Φθάνοντας ὅλη ἡ οἰκογένεια
στὸ σπίτι, σταυρώνουν μὲ τὸν κα-
πνὸ τῆς λαμπάδας τὸ ἐπάνω μέρος
τῆς πόρτας, ἀνάβουν τὸ καντήλι
μπρὸς στὰ εἰκονίσματα καὶ μετὰ
περιφέρουν τὸ Ἀναστάσιμο φῶς
στοὺς σταύλους καὶ σ' ὅλους τοὺς
χώρους ὅπου ἔχουν τὰ ζωντανά
τους. Στὴν ἐκκλησιὰ, μετὰ τὴν Ἀ-
νάστασι, δὲν ἔφαγαν τίποτε. Πεινα-
σμένοι, λοιπόν, τώρα ἀρχίζουν νὰ
τρῶνε κουλούρια μέχρι νὰ τηγανι-
σθοῦν τὰ ἐντόσθια τοῦ ἁρνιοῦ ἢ νὰ
γίνη ἡ μαγειρίτσα.

Συμπατριώτη,

Μὴν πετᾶς τὸ περιοδικὸ τοῦτο. Ἔστω καὶ ἂν δὲ σοῦ ἄρέσει
μὴν τὸ καταστρέφεις.

Δῶστο σὲ κάποιον ἄλλο. Μπορεῖ ν' ἄρέσει σὲ κείνον.

ΦΟΡΟΣ ΤΙΜΗΣ

Στις 24.2.80, Κυριακή τῆς Ὁρθοδοξίας, τελέστηκε στήν ᾿Αμφισσα τὸ καθιερωμένο μνημόσυνο τῶν ἱδρυτῶν καὶ εὐεργετῶν τοῦ «Γιαγτζείου — Δελμουζείου Γυμνασίου». Ἡ τέλεση τοῦ μνημοσύνου δίνει, κάθε χρόνο, τὴν εὐκαιρία στοὺς μαθητὲς τοῦ Γυμνασίου τούτου, ἀλλὰ καὶ στὸ λαὸ τῆς περιοχῆς μας, νὰ ἐκφράσουν τὴν εὐγνωμοσύνη τους πρὸς τοὺς ἀείμνηστους συμπατριῶτες μας, πού μὲ τὴν ἱδρυση καὶ τὴ συντήρηση τοῦ Γυμνασίου πολλὰ πλὴς εὐεργέτησαν τὸν τόπο μας καὶ συμβάλανε στὴ πρόοδό του.

Ἡ Ε.Φ.Μ., πού ὅλα σχεδὸν τὰ μέλη της ὑπῆρξαν μαθητὲς τοῦ Γιαγτζείου — Δελμουζείου Γυμνασίου, συμμετέχει στὴν παλλαϊκὴ αὐτὴ ἐκδήλωση καὶ σὰν ἀπότιση φόρου τιμῆς δημοσιεύει, παρακάτω, τὴν ὁμιλία τοῦ μαθητῆ τῆς Γ΄ τάξεως Λυκείου ᾿Αμφίσσης, Δημήτρη Χρ. Παλούκη, κατὰ τὴν ἐπιμνημόσυνη δέηση πού ἔγινε στὸ χῶρο τοῦ Γυμνασίου.

Σεβασμιώτατε,
κ. Νομάρχα,
κ. Δήμαρχε,
Κυρίες καὶ κύριοι,
Φίλοι, συμμαθητὲς,

Τιμὴ ὀρίζει ὁ Δεκάλογος ν' ἀπονέμεται στοὺς γονεῖς. Γιατὶ εἶναι οἱ μεγαλύτεροι εὐεργέτες μας. Μεγαλύτερη ὅμως τιμὴ πρέπει στοὺς εὐεργέτες τοὺς κοινούς, πού χωρὶς νὰ μᾶς συνδέη δεσμὸς αἵματος, χωρὶς νὰ τοὺς ἐμποδίσει αὐτὸ ἀνάλωσαν τὸ εἶναι τους «ἐς αἰὲ» νὰ νέμεται τὸ κοινωνικὸ σύνολο. Εἶδαν στοὺς

συνανθρώπους τους, στὴν ἐξυπηρέτηση καὶ στὴν ἀνακούφισή τους, τὴ συνέχεια τους. Στούς πολλούς, τοὺς κατοπινούς, τοὺς ἄγνωστους, τοὺς ἀτέλειωτους. Ἡ μεγάλη τους γενναϊόψυχη προσφορά ζωγράφισε ἐναργέστατα, ἐπισφράγισε, τὸ μεγαλεῖο τῆς ψυχῆς τους.

Μπορεῖ ἡ μικρὴ μας ᾿Αμφισσα, πρέπει σωστότερα, νὰ ὑπερηφανεύεται καὶ νὰ καυχιέται γιὰ τὰ πολλὰ ἀλλὰ καὶ ξεχωριστὰ τοῦτα παιδιὰ της. Δὲν εἶναι δυνατό νὰ διανοηθοῦμε τὴν ᾿Αμφισσα χωρὶς τ' ἀναθήματα πού τῆς πρόσφεραν μ' εὐλάβεια, εὐγνωμοσύνη κι' ἀγάπη παιδιοῦ πρὸς μητέρα. Μὰ πρέπει καὶ νὰ θυμᾶται, νὰ τιμᾷ, νὰ προβάλλῃ τουλάχιστον ὅσο τοὺς ἀξίζει. Κι' ὁ λόγος εἶναι ὅτι σύνδεσαν —καὶ λάμπρυναν ἔτσι πιότερο—τὴν προσφορά τους, μὲ τὴν παιδεία. Γι' αὐτὸ κι' οἱ μαθητὲς τῆς πόλεως πρέπει νὰ πρωτοστατοῦν σὲ τέτοιες ἐκδηλώσεις.

Κατεβαίνοντας τὰ σκαλοπάτια τοῦ παρελθόντος, πλέον τοῦ ἑνὸς αἰῶνα, στεκόμαστε στὴν εὐγενικώτατη μορφή τοῦ «τὰ πρῶτα φέροντος καὶ διδάξαντος» μεγάλου εὐεργέτη ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΓΙΑΤΖΗ. Μὲς τὴν καλοσυνάτη συμπάθεια τῶν συμπολιτῶν τῆς δεύτερης πατρίδος του, τῆς Ἑρμούπολης, καὶ τὴν παγερὴ ἡσυχία τῆς μοναξιάς, πού ἄφησε τὸ πέρασμα τοῦ χάρου ἀπ' τὸ σπιτικό του, ζῆ τὸ ἡλιοβασίλεμα τῆς ζωῆς του ἡρεμα κι' ἀτάραχα. Ζῆ ἀνασκοπώντας τὰ περασμένα.

Ἡ οἰκογένειά του, ὑπόδειγμα τῆς ἀστικῆς τάξεως πού εἶχε ἐπικρατήσει καὶ σήκωσε τὸ κύριο θάρος τῆς

δοξασμένης Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, πέρα ἀπ'τὴν προοδευτικότητα τῶν ἀντιλήψεων καὶ τὸ δυναμισμὸν τοῦ κληρονόμησε τοῦ ἔδωσε ἀκόμα τὴ δυνατότητα τῆς ἁμεσῆς ἐπαφῆς καὶ γνωριμίας μὲ τὴ φωτισμένην Εὐρώπην ὅπου «προσκτησάμενος γνώσεις ἐμορφώθη σπουδαίως ἀναπτυχθέντος ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, σὺν τοῖς ἄλλοις, τοῦ εὐγενεστέρου τῶν αἰσθημάτων τῶν πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἀγάπην».

Γυρίζοντας ἀναδείχτηκε, χωρὶς καθόλου ὑπερβολῇ, σὲ «Παπαφλέσσα τῆς Ρούμελης». Μόνο μ' αὐτὸν μπορεῖ νὰ παραβληθῇ στὸν ἐνθουσιασμό, στὴν ὀρμητικότητα, στὴν ἀποφασιστικότητα, στὴν ὀλοκληρωτικὴ ἀφοσίωση. Τὰ νειάτα του, τὸν ἑαυτό του, τὴν περιουσία του ἀφειδώλευτα διέθεσε γιὰ τοὺς σκοποὺς τοῦ Ἀγώνα. Δὲν ὑπάρχει προσκλητήριο πού δὲν πρωτοστάτησε. Ὡς καὶ τὴ μέρα τοῦ γάμου του θυσιάσε στὴν ὑπηρεσία τῆς Πατρίδος. Ἀνταμείφθηκε θέβαια μὲ τὸ ἀργυρὸ παράσημο τοῦ Ἀγώνα καὶ τὸ Σταυρὸ τοῦ Σωτῆρος ἀπ' τὸν Ὁθωνα. Στὴ Σύρο, πού συνεχίζει ἀπ' τὸ 1827 τὴ ζωὴ του, «ἀδίστακτος στέκει μὲ τὸ δίκιο κι' ἔρχεται σ' ἀντίθεση μὲ κάθε ἄδικο», γράφει ὁ ἐμπνευσμένος βιογράφος του Τάκης Λάππας καὶ συνεχίζει «κάθε προοδευτικὴ ἰδέα τὸν θρῖσκει ὑποστηρικτῇ. Πολὺ δὲ περισσότερο ὅταν εἶναι γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀνύψωση τοῦ λαοῦ. Πιστεύει σ' αὐτὴ καὶ ξέρει καλὰ τὸ τί σημασία ἔχει ἡ ἐκπαίδευση... ἦταν ἡ ἀδυναμία του».

Ἐξῆσε τὴ σκλαβιά, τὴν ἐπανάσταση, τὴν ἀπελευθέρωση. Καὶ μόνη ἔπρεπε νὰ συνειδητοποιήσῃ ὅτι ἡ ἐλευ-

θερία δὲ μπορεῖ νὰ σταθῇ, νὰ ριζώσῃ μόνη της, ν' ἀξιοποιηθῇ. Πηγὴ καὶ Μητέρα της εἶναι ἡ Παιδεία. Διεῖδε τὴν ἑλλειψὴ της καὶ αἰσθάνθηκε τὴν αἰτία τῆς ἀδυναμίας τοῦ ἐλευθερωμένου ἔθνους νὰ φτάσῃ στὶς προσδοκίες του. Στὰ ὁράματα κι' ὄνειρά του ὅταν πολεμοῦσαν γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία τοῦ τόπου. Ἐτσι νηφάλιος, στῳϊκὸς στὴ μοναξιά τῆς οἰκογενειακῆς του δυστυχίας, θὰ πάρῃ τὴ μεγάλη ἀπόφαση καὶ θὰ γράψῃ: «Φρονῶν ὅτι ἡ ἀπαιδευσία γεννᾷ ὅλα τὰ κακά, θέλω καὶ ἐγὼ νὰ συντελέσω κατὰ τὴν δύναμίν μου εἰς τὸ νὰ προλαμβάνωνται διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως». Ἡ Ἑρμούπολη τὸν τίμησε κἀνοντάς τον καὶ Δήμαρχό της. Κι' ὁ ἴδιος τῆς πρόσφερε «πλείστας ἐκδουλεύσεις». Μὰ ἡ Ἀμφισσα — πού ποτὲ δὲν ἀποκόπηκε τελείως ἀπ' αὐτὴ — τοῦ ἀναζωπυρώνει τὴν ἀγάπην. Τὸ Γιάτζειο ἦταν κι' ὅλας στεργιωμένο. Ὁ ἰδρώτας μιᾶς ἔντιμης κι' εὐσυνείδητης ζωῆς, εὐλογημένος ἀπ' τὸν Κερδῶο Ἑρμῇ, ὕψωσε ἕνα φάρο πνευματικῆς ἀκτινοβολίας μὲ τεράστια — ἀνυπολόγιστη προσφορά, σὲ χρόνους σκότους.

Οἱ μιμητὲς πάμπολλοι. Ὁ Βασ. Βασιλόπουλος, σύγχρονος τοῦ Γιαγτζῆ, ἔμπορος καὶ κτηματίας στὸ ἴδιο κλίμα κινούμενος ἀφήνει μεγάλο μέρος τῆς περιουσίας του στὴν Ἀθήνα, στὸ Γιάτζειο. Ἡ Εὐθ. Γιαγτζῆ, χήρα Γεωργίου Γιαγτζῆ, ἀνιψιοῦ τοῦ Νικολάου, ὁ Εὐθύμιος Καπράλος, ὁ Γεώργιος Μαντζίνος, ὁ Ἡλ. Κούβελος καὶ ὁ Εὐθ. Κατσιμπρας, Γεώργ. Φίλων, Γ. Κοττορός, Γεώργ. Καλλίχορος, Παναγ. Τουρουντζῆς, Ἡλίας Καράλης καὶ Δημήτριος Κουρουσόπουλος, Ἀμφισσεῖς ἀπ' ὅλα τὰ κοινωνικὰ στρώματα, προσφέρουν στὸ Γιάτζειο, ὡς τίς μέρες μας, ὅτι μποροῦν. Οἱ χειρονομίες τους καταξιώνουν τὴν προσφορά. Οἱ πλούσιες, σὲ περίσσειμα, καρδιὲς τοὺς ἐξισώνουν στὸ Πάν-

θεον τῶν Εὐεργετῶν καὶ Δωρητῶν.

“Ομως, στὸν ἀεिलाμπή πυρσὸ τοῦ Γιατζίου, ἔδωσαν περισσότερο φῶς δυὸ ξεχωριστὲς καὶ πρωτότυπες μορφές. Ἡ ἔρευνα, φαντάζομαι νὰ μᾶς δώσῃ στὸ μέλλον στοιχεῖα γιὰ τὶς λαμπρές καὶ πληθωρικές τους προσωπικότητες, γιατί τὰ σημερινὰ εἶναι μηδαμινά. Πέτρος Μαρκίδης καὶ Γιαννακὸς Δελμουζος. Διέπρεψαν στὴν πρωτεύουσα. Οἱ ἐνδείξεις πείθουν ὅτι ἦταν θαθιά καλλιεργούμενοι.

Τὴν ἄμιλλα ἦρθε νὰ προσθέσῃ ὁ Π. Μαρκίδης γνωρίζοντας ὅτι «ὅπου ὑπάρχει ἄμιλλα ὑπάρχει καὶ νίκη». Οἱ Μαρκίδιες ὑποτροφίες τὴν καλλιέργησαν καὶ τὴν καλλιεργοῦν πάνω ἀπὸ μισὸν αἰῶνα, ἐνισχύοντας καὶ ὕλικά τοὺς ὑποτρόφους στὸ ἐπίπονο ἀνέβασμά τους. Ὁ Γιαννακὸς Δελμουζος, ποὺ ὑπηρέτησε τὸν τόπο καὶ τὸ “Ἔθνος κι’ ὡς ἀντιπρόσωπος στὴ Βουλὴ, ἐνστερνισμένος τίς, δυστυχῶς ὡς σήμερα ἀνεφάρμοστες, μεταρρυθμιστικές ἀντιλήψεις τοῦ ξαδέρφου κι’ ἐκτελεστή τῆς Διαθήκης τοῦ Ἀλέκου Δελμουζου, «χάριν ὀφειλομένης εὐγνωμοσύνης», γράφει, ἄφησε ὅλη τὴν περιουσία του στὴν “Αμφισσα γιὰ τὴν ἀνέγερση καὶ πλήρη ὀργάνωση τοῦ Δελμουζείου Δημοτικοῦ Σχολείου» κι’ ὕστερα τὴν ἐνίσχυση τοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου Ἀμφίσσης.

Ἐπίσης, μιὰ καὶ στὰ φτωχὰ μου λόγια ἔπεσε ὅλο σχεδὸν τὸ θάρος τῆς ἐξυμνήσεως τῶν Ἀμφισσέων εὐεργετῶν, ὁ Ἰωάννης Γιδόγιαννος, ὁ μεγαλύτερος εὐεργέτης τῆς πόλεως στὸν αἰῶνα μας, φαρμακοποιὸς καὶ Πρόεδρος τῆς τότε Κοινότητος, στὴν πολὺπλευρὴ προσφορά του ἐνίσχυσε τὸ Σχολεῖο, συμπληρώνοντας ἔτσι τὸν ἐξάδελφό του Γιάν. Δελμουζο.

Μποροῦν νὰ κλειστοῦν μέσα σὲ λίγα λόγια, τέτοια ἀναστήματα ἀρετῆς; Τὰ λόγια δὲν ἔγιναν νὰ ὑμνοῦν τέτοια πρότυπα, τέτοια ἔργα. Ἀπλῶς ὑπάρχουν γιὰ νὰ καταδεικνύ-

ουν τὴν ἀδυναμία καὶ τὴ σχετικότητά τους μπρὸς στὸ φῶς τῆς ἀληθείας τῶν πραγμάτων. “Ομως τὰ πράγματα, τὰ γεγονότα δὲν ἔχουν θέσῃ σήμερα. Ἡ γλῶσσα τῆς καρδιάς εἶναι τὸ συναίσθημα. Κι’ ἡ εὐγνωμοσύνη μας εἶναι ἡ μνήμη τῆς καρδιάς. Εἶναι ὑποχρέωση ἱερὴ πρὸς τοὺς εὐεργέτες καὶ καθηκὼν ἀνώτατο κάθε εὐγενικῆς ψυχῆς. Ἰδανικὸ ποὺ πρέπει πάντα νὰ καλλιεργῇ τὸ Ἑλλ. Σχολεῖο. Ἡ εὐγνωμοσύνη ποὺ ταιριάζει ἰδιαίτερα ὡς ἀρετὴ τῶν νέων. Γιατὶ ὅτι εἶναι κι’ ὅτι κατορθώνουν τὸ χρωστοῦν κατὰ μεγαλύτερο μέρος στοὺς ἄλλους. Πρέπει ν’ ἀναγνωρίζουν τὶς προσφορές τους καὶ νὰ δείχνουν τὴν εὐγνωμοσύνη τους. Τούτῃ δὲν εἶναι ψυχρὴ ἐξόφληση λογαριασμοῦ. Δὲν εἶναι καταναγκασμός. Ὁ ἔπαινος εἶναι ἓνα χρέος μας ποὺ πληρώνουμε γιὰ τὴν ἀρετὴ τῶν ἄλλων. Μιὰ ἀρετὴ που εἶχε σκοπὸ ἐμᾶς. Μὰ ὁ καλλίτερος τρόπος γιὰ νὰ φανερώσουμε τὴν εὐγνωμοσύνη μας, εἶναι γνωστός, εἶναι ἡ μίμηση τῶν φωτεινῶν παραδειγμάτων, ἡ συμμόρφωση στὶς διδασχές τους. “Ας ὑψώσουμε τ’ ὄνομά τους μὲ τὰ καλὰ μας ἔργα.

Καὶ ὅταν φύγομεν ἀπ’ τὴ Σχολή, ἀπ’ τὴ Σχολὴν αὐτὴ ποὺ τόσο ἀγαπήσαμε
στὰ δώματά μας θὰ κατοικήσουν ἄλλοι

“Ἄλλοι μὰ πιὸ καλαίσθητοι δὲ θὰ ναι

μήτε κομψότεροι στοὺς λόγους καὶ στὸ βίο.

... ..

Δικοὶ τους πλέον ὅλοι οἱ θησαυροὶ μας. “Ολοι; Ἐδῶ θὰ διαφωνήσουμε μὲ τὸν ποιητὴ. Οἱ πόθοι, ἡ φιλία, ναι, μὰ οἱ τέτοιες μνήμες! Αὐτὰ τὰ πρότυπα, αὐτὰ τὰ εἰδωλα, ποὺ ζητᾷ ἡ νεανικὴ ψυχὴ πάντα σὰν ἰνδάλματα γιὰ μίμηση, αὐτὰ θάνα καὶ δικά μας. “Οπως καὶ δικά σας σεβαστοὶ πατέρες. Ἀκόμη μεγαλύτερο χρέος μας ἡ διαφύλαξη τῶν ὑποθηκῶν, ἡ περιφρούρηση τῶν θε-

ΜΙΑ ΜΕΡΑ ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ

ΜΗΤΣΟΥ ΕΛΑΤΟΥ

(ΣΥΝΕΧΕΙΑ ἀπ' τὸ προηγούμενο)

Μὲ τὶς σκέψεις αὐτὲς ἀποτέλειωσε τὸν καφέ της ἡ θειὰ Μαριγῶ καὶ σηκώθηκε. Ἀρκετὰ ξεκουράστηκε, καιρὸς γιὰ δουλειὰ πάλι. «Ὡρα νὰ ἐτοιμάσει φαῖ, τὸ στομάχι βλέπεις δὲν περιμένει. Ἀποβραδὶς εἶχε θάλει ρεβύθια στὸ νερὸ νὰ μουσκέψουν, θάταν ἐτοιμα τώρα. Ἔβαλε δυὸ - τρία ξύλα στὴ φωτιά, τὴ συδαύλισε νὰ ξανάψει, ἔρριξε τὰ ρεβύθια στὴν πηνιάτα καὶ τὴν ἔβαλε στὴ σιδεροστιὰ. Μέχρι νὰ πάρουν θράση, σκέφτηκε, ἄς πεταχτῶ γιὰ τὸ τσεκούρι. Εἶχε στομώσει, δὲν ἔκοθε διόλου καὶ ὁ μπάρμπα Κίτσος τῷδωσε στὸ μάστρο Χρόνη «τὸ γύφτο», νὰ περάσει στὸν τροχὸ καὶ νὰ τὸ «θάψει» στὸ λάδι γιὰ ν' ἀτσαλώσει καὶ νὰ κόβει τὴν τρίχα ποὺ λένε. Αὐριο θὰ πάγαινε στὸ θουνὸ καὶ τὸ χρειάζονταν, γι' αὐτὸ ἔπρεπε

σμῶν ποὺ θέσπισαν οἱ σήμερα τιμώμενοι. Αὐτῶν ποὺ εἶναι πιά περισσότερο δικά μας.

Κι' ἀκόμα, οἱ καιροί, ἡ παράδοση, ἡ Ἄμφισσα ζητοῦν τὴ δική μας προσφορά. Ἡ παιδεία μας, ἴσως, σήμερα θέλει περισσότερη δουλειὰ, ἀπ' ὅση ἓναν αἰῶνα πρίν. Γιὰ τὴ στιγμή ὅμως σὰς θυμίζω πὼς «ὅποιος δίνει ἄς σωπάσει κι' ὅποιος παίρνει ἄς φωνάξει». «Ὅση λοιπὸν εἶναι σήμερα ἡ σιωπὴ τῶν Εὐεργετῶν καὶ Δωρητῶν, ποὺ δὲν μπορεῖ παρά κάπου δίπλα μας νὰ φτερουγίζουν οἱ ἀλαφρὲς ψυχές τους, τόση καθάρια καὶ στεντόρεια ἄς εἶναι ἡ φωνὴ μας, εὐχαριστοῦσα:

Αἰωνία σας ἡ μνήμη μεγάλοι μας Εὐεργέτες. Ἀσθεστο στοὺς αἰῶνες τὸ παρὰδειγμά σας.

νὰ τὸ πάρει. Ἐρριξε τὸ «σάκκο» της στὴν πλάτη, μαντάλωσε τὴν αὐλόπορτα καὶ ξεκίνησε, γνέθοντας τὴ ρόκα της. Τὸ χωριὸ ἦταν ἔρημο τὴν ὥρα τούτη, ψυχὴ δὲ φαινόταν πουθενά, οὔτε στὰ μαγαζιά, στὴν πλατεία. Οἱ ἄντρες ἦταν ὅλοι στὴ δουλειὰ ἀπὸ νωρίς, — ἄλλοι ὀργωναν, ἄλλοι ἔσπερναν, ἄλλοι βοτάνιζαν.

Τὰ κουκιά καὶ τὰ ρεβύθια θέλαν ξεχόρτισμα, τ' ἀμπέλια θειάφισμα, ράντισμα, ξεφύλλισμα, γιὰ τὶς φακὲς καὶ τὰ καλαμπόκια ἦρθε πιά ἡ ὥρα. Ἄσε δὰ τοὺς τσοπαναραίους. Οὔτε ψύλλος στὸν κόρφο τους τέτοια ἐποχή. Στὸ κεφάλι σὲ θέλει ὁ σκάρος — πολλὰς οἱ ἀγροζημιὲς τούτη τὴν ἐποχή — πολλὰ χέρια θέλουν τ' ἄρμεγμα καὶ τὸ πήξιμο, ἄσε τὸν κοῦρο ποὺ τοὺς ζορίζει. Νύχτα φεύγουν ἀπ' τὸ χωριὸ, νύχτα γυρίζουν, ποιὸν νὰ δεῖς; Τὰ παιδιὰ πάλι τάχει μαντρίσει γιὰ καλὰ ὁ δάσκαλος στὸ σχολεῖο, ἡσύχασαν λίγο οἱ ροῦγες καὶ οἱ τσαγαλιές. Οἱ νοικοκυρές, τέλος, ἔχουν καταπιαστεῖ μὲ τὶς δουλειὲς τοῦ σπιτιοῦ. Ἄλλες ὕφαιναν — τὸ χτένι χτυπάει ἀράδα καὶ μαρτυράει τὴ γρηγοράδα καὶ τὸ σχέδιο τῆς ἀνυφάντρας —, ἄλλες ξέστρωσαν τὰ χειμωνιάτικα, θιάστηκαν, καὶ ὁ κόπανος πέφτει τώρα βαρὺς στὸ θρεμένο ροῦχο.

Ἡ θειὰ Μαριγῶ διάβηκε ὁλόκληρο τὸ χωριὸ — τὸ γύφτικο ἦταν στὴν ἄλλη ἄκρη — καὶ θάταν τυχερή, σκεφτόταν — ἂν ματακάνει τὸ δρόμο, γιὰτὶ ὁ μαστρο Χρόνης τὰ συνηθίζει κάτι τέτοια. — «Ἐλα σὲ καμμιὰ ὥρα» σοῦλεγε, σὰ νάχεις καιρὸ

για πηγαινέλα, χώρια ό κόπος. Φτάνοντας όμως εκεί αποχάσκωσε, ξέχασε μεμιάς τό τσεκούρι, ξέχασε και τή θιασύνη της, ξμεινε μ' άνοιχτό στόμα άπ' όσα είδε. Μωρέ τί είναι τούτα πούφκειαζε όλο τό χειμώνα ό μαστρο Χρόνης; Πλατίτσες, ξυνάρια, κασμάδες, σκαλιστήρια, τσεκούρια, μπαλτάδες, κλαδευτήρες, τρυγολόγοι, μάσες, σιδεροστιές, ύνιά, ό,τι νά φανταστείς, κρέμονταν στους τοίχους και περίμεναν τόν άγοραστή. "Αμ' κείνες οί καπ'στράνες, πούφερε άπ' τή χώρα τί σου λένε; Τί χάντρες πολύχρωμες, τί καθρεφτάκια, τί χαίμαλιά, τί μπιχλιμπίδια, άκόμα και φούντα άπ' άσβό για νά ξύνει τό κούτελο του ζώου και νά μñν του φαίνεται ό κόπος, τί θέλεις και δέν είχαν; Καμάρι θάνε για τό μερακλή πού θα τñν άγοράσει και για τό ζό πού θα τñ φορέσει. Και αν πείς άπό γίγκλες, μπαλντίμια, στρώσεις, κυπριά και θουργάρες, άπ' αυτά όσα θέλεις. Μέχρι μιά σιδεριά για μñημα είχε σκαρώσει — μακρυά άπό μās — για ντόπιο νάταν ή για ξενομερίτη; Ποιανου ζωντανου άραγες του περισσεύουν οί παράδες και τους πετάει για τους πεθαμένους;

— «Έτ'μο τό τσικούρ', κυρά Κίτσαινα» άκούστηκε νά λέει ό μαστρο Χρόνης πού, γεμάτος κάπνες και μουντζούρες —, ίδιος γύφτος — ξετρύπωσε πίσω άπ' τό «φ'σερό». Πάλι καλά, γλύτωσε τόν κόπο και τό χασομέρι. Τό πñρε, χαιρέτησε και έφυγε. Παρά τις δουλειές της όμως δέν γινόταν νά μñν περάσει στο γυρισμό άπ' τñς κυρά Καλής. Άνυφάντρα φημισμένη ήταν τούτη, και άπό καρδιά μάλαμα, —όνομα και πράμα. Και τί δέν θγαίναν άπ' τά χέρια της; Τόν ήλιο και τό φεγγάρι, τόν αυγρινό και τñ πούλια, τόν "Αη Γιώργη τό καθαλάρη και τί θεριό, λουλούδια και πουλιά — μέχρι κείνο με τά δυό κεφάλια —

πράματα και θάματα, όλα τάθρισκες σ' ότι έβγαζε ό άργαλειός της. Γίνεται, λοιπόν, νά μñν ρίξεις μιά ματιά; "Ασε πού θάλεγε και δυό - τρία λογάκια νά ξεδώσει ό νοϋς της και νά ξεντραλιστεί τό κεφάλι της. Η κυρά Καλή όμως δέν ήταν μοναχή της. Δυό - τρείς χωριανές τñ συντρόφευαν, άπό πολύ ώρα φαίνεται. Τυχερές είναι τούτες, είχαν άπό δυό - τρείς θυγατέρες ή κάθε μιά και οί δουλειές τους γίνονταν ένω αυτές γύριζαν για τñ ρούγα. Καθούμενες, θέβαια, δέν ήταν—, άλλη έγνεθε, άλλη έπλεκε, άλλη τυλιγάδιαζε — αλλά και πάλι δέν πνίγονταν.

Τυχερές όσες έχουν κόρες, λένε οί μισοί, μακρυά άπ' τά γραμμάτια και τις υποχρεώσεις, λένε οί άλλοι μισοί, ποιός έχει δίκηο και ποιός άδικο; "Οποιον θέλεις άκου και μ' όποιον θέλεις πñγαινε, τούτες πάντως είναι ξαπόστατες. "Ολες καλοδέχτηκαν τñ θειά Μαριγώ και σέ λίγο τό κουβεντολόγι άναψε. Η μιά κουβέντα έφερε τñν άλλη—, ή μιά έκοθε ή άλλη έραβε—και ή θειά Μαριγώ ξεχάστηκε, δέν πñρε είδηση τñν ώρα πούφευγε. "Οταν κάποια στιγμή είδε τόν ήλιο τότε μοναχά κατάλαθε. Πετάχτηκε πάνω σά νά τñν δάγκωσε φίδι, χαιρέτησε και έφυγε άλαφιασμένη. «Καλά λένε πώς ή κουβέντα χαλάει δυό σπίτια» ψιθύρισε. Τρέχοντας σχεδόν έφτασε στο σπίτι, τράβηξε με θιάση στο καλύθι και ξεσκέπασε με λαχτάρα τñν πηνιάτα. Εϋτυχώς, πρόκανε. Τά ρεθύθια μόλις είχαν πιεί τό νερό, δέν είχαν όμως τσικνώσει ακόμα. "Ερριξε νερό, έριξε και τάλλα χρεώδη, τ' ανακάτεψε καλά και, ήσυχη, πñγε στο φουρνοκάλυθο. Τά ψωμιά καλά φούσκωσαν, καλά ρόδισαν, σιγοψήσιμο θέλαν τώρα. "Εβγαλε τις

πταλιές—ήταν έτοιμες— έβαλε μιὰ «ἀκονιά» στ' αὐτὶ τοῦ φούρνου γιὰ νὰ κρατηθεῖ ἡ πύρα μέσα καί, εὐχαριστημένη βγῆκε ἔξω. Σειρὰ εἶχαν τώρα τὰ παρακάλυθα. Καθάρισε τὶς ταῖστρες καὶ τὰ παχινιά, πέταξε τὴν τσαλαπατημένη ταγὴ, ἔβαλε καθαρὸ νερὸ στὰ «κ'ρούπια» καὶ τὶς ποτίστρες, ἔρριξε καινούργια τροφή σ' ὅλα, μάζεψε τ' αὐγὰ ἀπ' τὶς φωληές, τὰ σιγύρισε ὅλα μιὰ χαρά. Κι' ἀφοῦ τὸ φαῖ δὲν ἦταν ἀκόμα ἔτοιμο ἄρπαξε τὸ «δίσερο» καὶ ἀρχίνεψε νὰ σαρώνει τὴν πάνω αὐλή. Καιρὸς εἶναι ν' ἀνθρωπέψουμε λιγάκι, σκέφτηκε.

Ὁ ἥλιος ἦταν κατακόρυφα ὅταν ξετέλεψε. Πλύθηκε στὸ πηγάδι, γέμισε τὸ μαστραπᾶ νερό, ἔστρωσε μιὰν ἄκρη τοῦ σοφρᾶ καὶ κάθησε νὰ φάει. Πῆρε δυὸ - τρεῖς κουταλιές φαῖ καὶ ὕστερα σταμάτησε. Δὲν μπόραγε νὰ τρῶει μοναχὴ τῆς μέσα στὴ θουθαμάρα, δὲν τῆς πάγαινε φαῖ κάτω. Τόσο χρόνια παντρεμένη καὶ ἀκόμα δὲν λέει νὰ συνηθίσει, κι' ἄς ξέρει ὅτι δὲν εἶναι μπορετὸ νᾶρθουν γιὰ μεσημέρι οἱ ἄλλοι ἀπὸ τόσο ἀλάργα. Ἐκείνη πάντα ἀποζητᾷ τὴ φαμελιά τῆς τούτῃ τὴν ὥρα, τὸ χουῖ θλέπεις, δὲν γίνεται ν' ἀλλάξει. Στάθηκε γιὰ λίγο σκεπτικὴ καὶ ἄθυμη καὶ ὕστερα ξανάρχισε: «Φάε, Μαριγώ» μάλλωσε τὸν ἑαυτὸ τῆς. «Φάε καὶ μὴν κρένεις ντίπ. Ὑπάρχουν καὶ χειρότερα».

Καὶ μὲ τὴν παρηγοριὰ αὐτὴ τελείωσε τὸ φαῖ τῆς. Μάζεψε τὸ σοφρᾶ, ἔπλυνε τὸ πιάτο τῆς καὶ ὕστερα ξαναπῆγε στὸ φούρνο. Τὰ καρβέλια ροδοψημένα, λαχταριστὰ ἦταν ἔτοιμα. Πῆρε τὸ ψωμόφτυαρο, ξεφούρνισε, ἔσπρωξε τὰ μισοσταχτωμένα κάρβουνα στὸ θάθος τοῦ φούρνου καὶ τ' ἄφησε ἐκεῖ νὰ σθῆσουν ὀλοκληρωτικά. Ἔβαλε τὴν πινακωτὴ στὴ θέση τῆς—κρεμασμένη μὲ σύρμα ἀπ' τὰ δοκάρια τῆς σκεπῆς—ἔβαλε πάνω τὰ καρβέλια, τύλιξε τὸ πρόσ-

φορο μὲ μιὰ καθαρὴ μπόλια καὶ τὸ φύλαξε στὴ ντουλάπα. Πάει κι' αὐτό. Πῆγε μέχρι τὴν πόρτα κύτταξε τὸν ἥλιο. Ἦταν ἀκόμα ψηλά. Εἶχε καιρὸ καὶ γιὰ κάτι ἄλλο. Ἀμπάρωσε τὰ καλύθια, σφάλισε τὸ σπίτι, μαντάλωσε τὴν αὐλόπορτα, καὶ γνέθοντας πάντα τὴ ρόκα τῆς, πῆρε τὸ δρόμο γιὰ τ' ἀμπέλι. Ἡ ἀνοιξη ἦταν θροχερὴ καὶ τ' ἀμπέλι, καλοκοπισμένο καὶ σφιχτοκλαδεμένο, εἶχε θρασέψει. Ἔπρεπε λοιπὸν νὰ σταθεῖ κανένας στὸ κεφάλι—κάθε τρεῖς καὶ τόσο ξεφύλλιασμα, ράντισμα, θειάφισμα—γιατὶ ὁ περονόσπορος μιὰ στιγμὴ ἀδιαφορίας περιμένει, καὶ τότε ὁ κόπος σου πάει χαμένος. Πάλεψε κάμποση ὥρα ὥσπου νὰ τὸ φέρει θόλτα, ἔβγαλε φύλλα, ἔκοψε θλαστάρια, τῷφτιαξε κατὰ πῶς χρειάζεται. Τελειώνοντας ἔφτιαξε ἓνα δεμάτι ἀπὸ τρυφερὰ θλαστάρια γιὰ τὰ ζωντανά τῆς, τὸ ζαλώθηκε καὶ ξεκίνησε. Λοξοδρόμησε ὅμως λίγο γιὰ νὰ περάσει καὶ ἀπ' τὸ περβολάκι τῆς «πλαγιᾶς», ἐκεῖ στὸ «νεράκι» ποὺ θάζει τὰ ζαρθατικά τῆς, μάζεψε καὶ λίγα ἀγριόχορτα - λαψάνες, καυκαλίθρες, ἀγριοράδικο. Τρυφερὰ καὶ λαχταριστὰ, καλὰ θάταν γι' αὐριο. Τὸ περβολάκι ἦταν χαρὰ Θεοῦ, οἱ φασιλιές καὶ οἱ καλαμποκιές ἦταν καταπράσινες, οἱ ντομάτες, οἱ μελιτζάνες καὶ οἱ πιπεριές εἶχαν ριζοπιᾶσει γιὰ καλὰ καὶ ἀρχίνευσαν νὰ τὰ παίρνουν ἀπάνω τους. Τὰ μαρούλια, θεριεμένα, περιμέναν τὴ λαμπρή, μαζί μὲ τὰ σκόρδα καὶ τὰ κρεμμύδια ποὺ χόντραιναν. Δόξα σοι ὁ Θεός, πάει χαλάλι ὁ κόπος. Τῷφερε ἓνα γύρω — τοῦ νοικοκύρη τὸ μάτι κοπρίζει τὸ χωράφι — διόρθωσε τὸ φράχτη, ποὺ κάπου ἦταν χαλασμένος, κανένα ζουλάπι θὰ τὸν ἔρριξε, π' ἀνάθεμά το, καὶ ὕστερα πῆρε τὸ δρόμο τοῦ γυρισμοῦ. Ὁ ἥ-

λιος είχε γείρει πιά κατὰ τὴ δύση, οἱ ἴσκιοι μεγάλωσαν, ἡ μέρα τελειώνει. Ἡ καμπάνα τῆς ἐκκλησιᾶς, πού σήμανε ἔσπερινό, τὸ θεβαίωσε. Τάχυνε τὸ βῆμα γιὰ νὰ προκάμει, ὅπου νάναι θάφταναν οἱ δικοὶ τῆς ἀπ' τὰ χωράφια. "Ανοιξη τώρα, θάλασσα ἡ μέρα — πολλὴ ἡ κούραση, ἔπρεπε νὰ ταβροῦν ὅλα ἔτοιμα, νὰ φᾶνε καὶ νὰ ξαποστάσουν.

Τὸ χαρούμενο γαβγητὸ τοῦ σκύλου, ποῦτρεχε μπροστά, ἔδωσε εἰδηση γιὰ τὸν ἐρχομό καὶ σὲ λίγο ἡ αὐλὴ γέμισε φωνές καὶ φασαρία. Ὁ μπαρμπα Κίτσος ἦταν κατάκοπος, ὅλα τοῦφταιγαν καὶ γκρίνιαζε συνεχῶς ἐνῶ τὰ παιδιὰ γελοῦσαν ἀνέμελα καὶ τὸν πείραζαν. Τὰ μουλάρια κουρασμένα ἀπ' τὸν κάματο τῆς μέρας, χτυποῦσαν τὸ πόδι στὴ γῆς ἀνυπομονώντας νὰ βρεθοῦν στὸ παχνὶ ἐνῶ τὰ ζωντανὰ τοῦ σπιτιοῦ ἀναστάτωναν τὸν τόπο μὲ τὶς φωνές καὶ τὰ θελάσματα. Σὲ λίγο ὅμως ὅλα ταχτοποιήθηκαν, ὁ σάλαγος κόπασε καὶ ἡ αὐλὴ ἡσύχασε. Οἱ δουλευτάδες πλύθηκαν ἕνας ἕνας καὶ κάθησαν στὸ σοφρᾶ πού, στρωμένος, τοὺς περίμενε. Ἀμίλητοι, κατόκοποι, πεινασμένοι, κάναν τὸ σταυρό τους καὶ πέσαν στὸ φαῖ. Καὶ μόνο σὰν ἀπόφαγαν καὶ ξαποσταμένοι πιά, τεντώθηκαν ραχατλίδικα, τότε ἀποφάσισαν νὰ μιλήσουν. Εἶπαν γιὰ τὴ δουλειὰ πού τέλεψαν σήμερα, ἀποφάσισαν τί θὰ κάνει ὁ καθένας αὔριο, πείραξαν λίγο τὴ θειά Μαριγῶ πού καθόταν ἀμίλητη, σοβαρὴ δῆθεν, σὲ μιὰ ἄκρη τοῦ σοφρᾶ καὶ ὕστερα σκόρπισαν.

Ὁ μπαρμπα Κίτσος τράβηξε γιὰ τὸν καφενὲ νὰ μάθει κανένα νέο καὶ νὰ παίξει πρέφα, τὰ παιδιὰ πῆγαν νὰ θροῦν τὶς παρέες τους. Καὶ ἡ

θειά Μαριγῶ ξανάμεινε καὶ πάλι μοναχὴ στὸ ἔρημο καὶ βουθὸ σπίτι γεμάτη ἀπογοήτευση καὶ παράπονο. Κι' ἂν ἔχει ἄντρα καὶ παιδιὰ, αὐτὴ ἔρμη καὶ μοναχὴ, σὰν καλὰ μιὰ στὸν κάμπο, εἶναι πάντα, πῶς νὰ μὴν παραπονιέται; Ἡ μοναξιά δὲν ὑποφέρεται μὲ τίποτα. "Ἄς ἦταν, Θεέ μου, νάχε μιὰ κόρη!! Καὶ παραχέρι στὶς δουλειές τῆς θάχε καὶ παρέα θᾶταν νὰ τὴ συντροφεύει καὶ νὰ λένε δυὸ κουβέντες. Σωστὴ εἶναι ἡ παροιμία πού λέει, πῶς «τῆς καλομάνας τὸ παιδὶ τὸ πρῶτο εἶναι κορίτσι» καὶ ἄς λένε ὅ,τι θέλουν οἱ διάφοροι. Αὐτηνῆς ὅμως δὲν τῆς ἔδωσε ὁ Θεὸς μιὰ κόρη καὶ ἔτσι κυτᾶ τώρα τὸ χάλι τῆς. Φτοῦ κι' ἀπ' τὴν ἀρχή. Μάζεψε τὸ σοφρᾶ, ἔπλυνε τὰ πιάτα, σιγύρισε τὸ καλύβι καὶ ὕστερα στάθηκε σκεπτικὴ. Τί νὰ κάνει τώρα; Ποῦ νὰ πάει; Νᾶταν καλοκαίρι θὰ πῆγαινε μέχρι τὴ γωνιὰ τοῦ δρόμου, ὅπου μαζεῦονταν οἱ γειτόνισσες, νὰ πεῖ μιὰ κουβέντα, νὰ περάσει τὴν ὥρα τῆς, νὰ ξεσκάσει. Εἶναι ὅμως ἀνοιξη ἀκόμα καὶ τὸ θραδυνὸ ἀεράκι τοῦ θουνοῦ εἶναι τσουχτερό, δὲν ἀστειεύεται. Γι' αὐτὸ ἄς πάω μέσα στὸ σπίτι, κάτι θὰ βρῶ νὰ κάνω, σκέφτηκε. "Ερριξε μιὰ ματιὰ στὰ ζωντανά, στὶς κόττες πού κουρνιάζουν τώρα στὴ σκαμνιά, ἔβαλε τὴν πέτρα στὴν τρύπα τοῦ αὐλόγυρου, ἔστησε καλοῦ - κακοῦ καὶ τὸ λυκοσίδερο — οἱ ἄλεπές τοῦτο τὸν καιρὸ μαζὶ μὲ τὴν τρίχα τους ἀρχίζουν νὰ χάνουν καὶ τὰ μυαλά τους καὶ δὲν λογαριάζουν τίποτα.

Τὸ σκοτάδι εἶχε πέσει γιὰ καλὰ ὅταν μπῆκε στὸ σπίτι. "Αναψε τὸ καντήλι στὸ εἰκονοστάσι, τίναξε τὰ στρώματα καὶ κρατώντας τὸ λυχνάρι πέρασε στὸ «ἄβερτο». Κάθησε σ' ἕνα σκαμνί, δίπλα στὸ παρά-

θυρο, τράθηξε δίπλα της τὸ κοφίνι μὲ τὰ πλυμένα ρούχα καὶ ἄρχινεψε. Πόσες δουλειές, ἀλήθεια ἔχει μιὰ γυναίκα στὸ χωριό; Ξάσιμο, γνέσιμο, τυλιγάδιασμα, μασούριασμα, ἀργαλειός, ὅλα ἀπ' τὰ χέρια της πρέπει νὰ περάσουν. "Ἄσε τὴ μπουγάδα, τὸ σιγύρισμα, τὸ μπάλωμα. Τὰ πουκάμισα, οἱ κορμοφανελλες, τὰ τσουράπια, ἀλλὰ καὶ οἱ τσακτοίρες καὶ οἱ πατατοῦκες, ὅλο καὶ κάτι θέλουν. "Ἄς μὴν ἀργεῖ, λοιπόν.

Πῆρε ἓνα ρούχο, θελόνιασε τὴν κλωστή κι' ἀρχίνησε. Ἡ ὥρα περνοῦσε γοργὰ καὶ ἡ θειά Μαριγὼ σιγὰ - σιγὰ ἀποξενωνόταν ἀπ' τὸν γύρω κόσμο, — τὸ χέρι της δούλευε μηχανικά, τὰ μάτια της ἦταν στὸ ρούχο, ὁ νοῦς της ὅμως φτερούγιζε πέρα, μακριά. "Ἀφησε τ' ἄβολο δωμάτιο μὲ τὸ τρεμάμενο φῶς τοῦ λυχναριοῦ καὶ πέταξε σ' ἄλλους τόπους, ἀνοιχτοὺς καὶ φωτεινοὺς. Πέταξε στὰ παιδιάστικα χρόνια της — πῶς πέρασαν τὰ ἔρημα; — θυμήθηκε τὴν κοριτσιίστικη ζωὴ της — τόσο δροσερὴ ὅσο καὶ θιαστικὴ — τότε ποὺ τὰ νιάτα καὶ τὰ ὄνειρα σ' ἀνεβάζουν στοὺς οὐρανοὺς, ἀναλογίστηκε τὰ συνοικέσια καὶ τὰ παντρολογήματά της. Ξανάδε τὸν μπαρμπα Κίτσο νιούτσικο, τὰ ξεφαντώματα στὸν ἀρρεθῶνα καὶ τὸ γάμο της, τὸν ἐρχομὸ της στὸ καινούργιο σπίτι της. Ἡ καρδιά της γέμισε πόνο μὰ καὶ γλυκεῖα ἀνάμνηση στὴ θύμηση τῶν πεθερικῶν της — ἅγιοι ἀνθρώποι, τόσο ὁ καλwsυνάτος καὶ ἄκακος ὁ πεθερός της ὅσο καὶ ἡ θετικὴ καὶ μυαλωμένη πεθερά της — ποὺ χρόνια τώρα, ἀναπαύονται στὸ μνήμα. «Ποὺ τέτοιοι ἀνθρώποι σήμερα; ἀναρωτήθηκε. Πάει χάθηκαν οἱ καλοί». Ξανάζησε τὴ λαχτάρα της μέχρι νὰ γεννηθεῖ ὁ πρῶτος γιός της — ἄντρας ὁλόκληρος τώρα, — τὴ χαρὰ ποὺ ὁ ἐρχομὸς του σκόρπισε σ' ὅλους καὶ ποὺ σκέπασε τὴν κακοπάθεια τῆς γέννας — σκληρογέννησε — μ' ἀποτέλεσμα νὰ γεννη-

θοῦν κοντὰ - κοντὰ ἄλλα τρία, ὅξω οἱ ἀποβολές καὶ προπαντὸς κείνη, πού, λίγο ἔλειψε νὰ τὴν στελεῖ στὴν ἀλησμόνα. Πῶς πέρασαν τὰ χρόνια, Θεέ μου; Τὰ τόσα δὰ κούτσικα εἶναι ἄντρες τώρα καὶ δὲν λογαριάζουν τίποτα, ζωὴ νάχουν. Τί εἶναι ἡ ζωὴ; Ἦρθαν στὸ νοῦ καὶ ἓνα σωρὸ περιστατικὰ ἀκόμα καλὰ καὶ κακὰ, ὁλόκληρη ἡ ζωὴ της πέρασε ἀπ' τὴν ὄνειροφантаσιὰ της. Πέρασε ὅμως καὶ ἡ ὥρα, οἱ ἄντρες μαζεύτηκαν, καληνύχτησαν καὶ ἓνας - ἓνας πῆγαν γιὰ ὕπνο. Ἐκείνη ὅμως ἀπόμεινε ξεχασμένη στὴν ἄκρη, στὸ σκαμνί, ζώντας τίς θύμηςές της. Καὶ θάχχαν περάσει πιὰ τὰ μεσάνυχτα ὅταν ἡ ἀποστασίλα καταπόνησε τὸ κορμὶ καὶ ἔπνιξε τὸ ὄνειρο. Καὶ τότε, οἱ πόνοι καὶ ὁ γυρισμὸς στὴ σκληρὴ πραγματικότητα γίναν στεναγμός:

— «Οὐφ, τελέφτηκα καὶ σήμερα».

Στάθηκε ἀκουμπησμένη στὸ παράθυρο κυττάζοντας στὸ πηχτὸ σκοτάδι, μέχρι νὰ συνέρθει καὶ ὕστερα ματακίνησε μὲ θήματα τρεμάμενα. «"Ἄντε γιὰ ὕπνο, Μαριγὼ», συμβούλεψε τὸν ἑαυτὸ της. «Οἱ χρεῖες καὶ τὰ ὄνειρα δὲν ἔχουν τελειωμό, ἡ νύχτα ὅμως ἔχει». Ἐκανε μερικὰ θήματα καὶ πάλι σταμάτησε, ἔστησε τ' αὐτὴ της καὶ ἀφουγκράστηκε. Μέσα στὴν ἡσυχία τῆς νύχτας οἱ ἀνάσες τῶν δικῶν της ἀκούγονταν ἤρεμες, ρυθμικές, κανονικές, Κοιμῶνταν βαθεία. Ἀγαλλίαση πλημμύρισε τὴ ψυχὴ της καὶ γυρίζοντας πρὸς τὸ εἰκονοστάσι ἔκανε τὸ σταυρὸ της ψιθυρίζοντας:

— «Σ' εὐχαριστῶ, Παρθένα μου, ποὺ μᾶς ἔχεις ὅλους καλὰ. Μεγάλῃ ἡ χάρις Σου».

Ὑστερα προχώρησε, μπῆκε στὴν κάμαρη, ἔσθυσε τὸ λυχνάρι καὶ ἔπεσε στὸ στρώμα. Σὲ λίγο κοιμῶταν βαθεία.

Μιὰ ἀκόμα μέρα στὸ χωριὸ εἶχε περάσει.

'Απ' τὴ δραστηριότητα τῆς 'Εταιρείας

1.— Στις 27.1.80 συνήρθη στὰ γραφεῖα τῆς Ε.Φ.Μ., Πανουργιᾶ 1, "Αμφισσα, ἡ ἐτήσια Γενικὴ Συνέλευση τῶν μελῶν της. Σ' αὐτὴ ἐκτέθηκαν ὁ ἰσολογισμὸς - ἀπολογισμὸς ἔτους 1979 καὶ ὁ προϋπολογισμὸς ἔτους 1980, ποὺ ἐγκρίθηκαν ὁμόφωνα καὶ ἔγινε ἡ ἔκθεση δραστηριότητος καὶ πεπραγμένων τοῦ Δ.Σ. τῆς 'Εταιρείας τὸ χρόνο ποὺ πέρασε. Σχετικὰ μ' αὐτὴ δημοσιεύονται στίς «'Επικαιρότητες».

2.— Πραγματοποιήθηκε στίς 23.12.79, ὕστερα ἀπὸ ἀλλεπάλληλες ἀναβολές, ποὺ ἐπέβαλαν λόγοι ἀνεξάρτητοι ἀπ' τὴ θέληση τῆς 'Εταιρείας, ἡ ἐτήσια ἔκθεση ζωγραφικῆς, ποὺ ἔχει θεσπισθεῖ, μὲ σκοπὸ τὴν παρουσίαση τοῦ ἔργου Φωκέων ζωγράφων — ἰδίως νέων — καὶ τὴν προβολὴ τους στὸ πανελλήνιον.

Στὴ φετεινὴ ἔκθεση (23.12.79—7.1.80, παρουσιάστηκε τὸ ἔργο τοῦ νέου 'Αμφισσέα ζωγράφου Χρήστου Παπουτοῦ. Ἡ ἐπιτυχία της ὑπῆρξε καθολικὴ καὶ ἡ προσέλευση τοῦ κοινοῦ ἦταν ἀθρόα. Πολλαπλὲς αἰτήσεις ὑποχρέωσαν τὴ διοργανώτρια 'Εταιρεία νὰ παρατείνει τὴ διάρκεια τῆς ἐκθέσεως, γιὰ μιὰ ἀκόμα ἑβδομάδα ὥστε νὰ καταστεί δυνατὴ ἡ ἐπίσκεψή της ἀπὸ κείνους ποὺ, λόγῳ τῶν ἑορτῶν, ἀπουσίαζαν ἀπ' τὴν πόλιν μας καὶ ἀπ' τοὺς μαθητὲς τῶν Γυμνασίων καὶ Λυκείων.

Κριτικὴ τοῦ ἔργου τοῦ Χρήστου Παπουτοῦ θὰ δημοσιευτεῖ στὸ ἐπόμενο τεύχος.

3.— Ἡ ἀνταπόκριση στὴν ἐκκλήση τῆς 'Εταιρείας γιὰ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση συνεχίστηκε. Οἱ παρακάτω συμπατριῶτες μᾶς ἔστειλαν τ' ἀντίστοιχα ποσά :

1. Δῆμος Δελφῶν	10.000 δρχ.
2. Στέφανος Ἡλ. Παπακωνσταντίνου, Ἀθήνα, εἰς μῆ- μην τῆς συζύγου του	1.000 »
3. Χρήστος Καρανάσος, "Αμφισσα, ἐνίσχυση Ε.Φ.Μ.	500 »
4. Ἀλέξανδρος Παπαλεξανδρῆς, Ἰτέα, ἐνίσχυση Ε.Φ.Μ.	1.000 »
5. Κων. Τσαμαντάνης, Ἀθήνα, ἐνίσχυση τῆς Ε.Φ.Μ.	500 »
6. Ἡλίας Ἰ. Κολοβός, Ἀθήνα, ἐνίσχυση Ε.Φ.Μ.	1.000 »
7. Ἀθανάσιος Κρανιᾶς, Γραβιά, ἐνίσχυση Ε.Φ.Μ.	1.000 »
8. Πανωραία Χρυσούλα, "Αμφισσα, ἐνίσχυση Ε.Φ.Μ.	1.000 »
9. Εὐθύμιος Π. Μάνος, Ἀθήνα, ἐνίσχυση Ε.Φ.Μ.	1.000 »
10. Ταξ. Νικολέτος, Ἀθήνα, ἐνίσχυση Ε.Φ.Μ.	500 »
11. Ἰωάννης Μῆχος, Ἀθήνα, ἐνίσχυση Ε.Φ.Μ.	200 »
12. Κων. Δενιόζος, "Αμφισσα, ἐνίσχυση Ε.Φ.Μ.	900 »
13. Παναγ. Ἰ. Μάνος, Ἀθήνα, ἐνίσχυση Ε.Φ.Μ.	1.000 »
14. Ἀναστ. Ἀθ. Παχός, Παλ. Φάληρο, ἐνίσχυση Ε.Φ.Μ.	1.000 »
15. Κοινότητα Ἀγίου Γεωργίου, ἐνίσχυση Ε.Φ.Μ.	1.000 »

Ἡ 'Εταιρεία εὐχαριστεῖ θερμὰ ὅλους.

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ